

ספר
תורת המן האגגי

והוא ביאור רחב בהא דאמרו
רז"ל אין מקבלין גרים מעמלק
שלא תק' מהא דתנו רבנן
מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק

גם נספחתי בסופו קונטרס קטן בביאור
סמיכות דברי ר' תנחום אהדדי בשבת דף כא: הנק'
דברי תנחומין

נד' בשנת כי יד על כס י' מלחמה לה' בעמלק מדר דר לפ"ק

הקדמה

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים א"ר יהושע על שרפו ידיהם מדברי תורה (סנהדרין קו).

כוונת מימרא זו היא לימוד התורה וכמו שמורה הלשון דברי תורה, וכן כתיב הכא אין מים לשתות את העם, ועי' בב"ק ד' פב. שדרש מהפסוק במקום אחר דכתיב שלא מצאו מים לג' ימים, דמים זו תורה וע"כ תקנו קריאת התורה כדי שילמד כ"א מישראל עכ"פ פעם א' בג' ימים, וה"נ זו היא הכוונה שלא למד ישראל תורה, והוסיף במכלתא שלכך בא עלינו השונא, ופי' הנצל"ב דאע"פ שמפורש בפסוק טעם אחר, מפני שאמר ישראל היש ה' בקרבנו אם אין, ובתנחומא איתא דהי' משום עון משקלות, עכ"ז אם הי' ישראל עסוק בתורה לא הי' שייך שיבא עלינו האיוב.

ועי' בתורה תמימה שפי' ע"י מד' זו הא דאמרו (באס"ר פ"ח ועי' במגילה טו.) ששאלת אסתר על מה זה ועל מה זה הי', שמא עברתם על התורה דכתיב בי' מזה ומזה הם כתובים, ותי' מרדכי שבן בנו של אשר קרך בא עלינו שהוא עמלק, דבפשטות לא מבואר איך תי' קושיית אסתר, אך להנ"ל ניחא דתי' דאף שנהנה ישראל מסעודת אחשוורש והשתחוו לצלם נבוכדנצר לא הי' שייך שבא עמלק אם הי' ישראל עסוק בתורה וא"כ כיון שבא עמלק ע"כ בטלנו מלימוד התורה, ונ"ל לבאר עפ"ז דברי המן במגילה טז. שראה מרדכי לומד פרשת העומר ואמר אתי מלא קומצי קמחא דיכדו ודחי עשרת אלפי ככרי כספא דידי, שלכאורה צ"ע דמהכ"ת שזה הי' הסיבה לביטול הגזירה שמא הי' משום התשובה וכמאמר הכתוב שק ואפר יוצע לרבים, אלא לפי דברינו א"ש דאמר המן דאך ששייך שיש סיבות אחרות לביטול הגזירה אך כ"ז אינו מוכח, אבל אם עסק ישראל בתורה לא שייך בלל שיהי' לעמלק שום כח, וזהו הלשון דדחי' שאין שום מקום להשונא לעמוד כלל.

והוא בבחינת מה שאמרו רבותינו ז"ל (באיכה רבתי בפתיחתא) הלאוואי אותי עזבו ותורת שמרו, שפי' שמירה הוא הלימוד כמוש"כ העץ יסוף שם, דאפי' היכא שישראל עשה עבירות עכ"ז תעמוד להם זכות לימוד התורה, ולכן כשהבין ישראל כל זאת בשעת מרדכי ואסתר כנ"ל, קימו וקבלו היהודים, קימו מה שקבלו כבר, דעד עכשיו כ"א הי' יכל לחזור דמודעא רבה לאורייתא וכדאמר ר' אחא בר יעקב בשבת פח ע"א, אבל עכשיו קבלו וקבלה היא שא"א לישמט ממנו וכל חיותם הי' רק ע"י התורה, שהבין היהודים עד היכן מגעת כחה של תורה וע"כ ראוי שיהי' כל חיותם ומצבם רק ע"י התורה.

ואגב כיון דאתא האי מימרא לידי אמרתי לבארו באופ"א מפ' רש"י ז"ל דפירושו שעד ימי אחשוורש הי' יכול לחזור בהתורה הוא דבר פלא וצריך ביאור רחבה, וע"כ נראה לבאר עפמש"כ הרמב"ן במלחמות בב"ב דף כ: מדפי הר"ף וז"ל, ואם יש מי שמשביע עליך מלשון מודעא אף אתה אמור לו אין לשון מודעא אלא לשון יסורין כמו שכתוב ויודע בהם את אנשי סוכות ומן הענין הזה וידע אלמנותיו לשון הריסה כמו שכפל ועריהם החרב עכ"ל, ולפי זה אפ"ל דכוונת ר"א בר יעקב היא דמהא שקבלת התורה היתה ע"י כפיית הר כגיגית חזינן שאין התורה נקנית אלא ע"י יסורין רבים שהוא מודעא רבה כנ"ל, ובעצם מדוייק כזה דהא לפי' רש"י דהוא מלשון מסירת מודעא דיכול לחזור, א"כ מהו הלשון רבה, אין דבר כמודעא קטנה אלא כל המודעות שוין, אבל לביאורינו א"ש דדוקא ע"י יסורים רבים יש קנין לתורה.

והוא כמו שאיתא בברכות דף ה. רשב"י אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין, תורה וא"י והעוה"ב, וידוע מאמרם ז"ל אדם כי ימות באהל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עלי' (שבת פג:), וע"ז אמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורש דאע"פ שהרגיש שאין התורה ניקנית אלא ביסורין רבים כנ"ל, עכ"ז הוסיף קבלה על

קבלתם, וקבלה זו היא שהוסיף מצות מגילת אסתר לשאר המצוות דלא יתכן הוספה אם לא הסכים להראשונים כמוש"כ המהר"ל בגור ארי', ונראה עפ"ז לבאר אמאי דוקא בימי אחשוורוש קבלוה, דהא אמרו שא"י נמי נקנית ע"י יסורין וא"כ כל זמן שהי' בארץ ישראל לא הבין ישראל שהיסורין באין מצד התורה די"ל שהי' משום א"י וע"כ אין רבותא בקבלת התורה, אך בימי אחשוורוש שהי' להם יסורים אע"פ שהי' בגלות, הבין שאין התורה נקנית אלא ע"י יסורין ועכ"ז קבלוה, ועפ"ז א"ש נמי הא דאיתא בימי אחשוורוש ולא בימי מרדכי ואסתר, דאמרו במגילה יא. שמואל אמר אחשוורוש שהושחרו פניהם של ישראל בימיו, ואמרו בעירובין דף כב. שאין אתה מוצא תורה אלא במי שמשחיר פניו עליהן, וע"כ זהו שאמר רבא דבימי אחשוורוש הבין מהו השחרת פנים לתורה ועכ"ז קבלוה.

ועכ"פ נחזור לעניננו דלפי' הרגיל בסוגין דשבת, א"ש דלא קיבל עד כאן דהשתא הרגיש כחה של תורה, ועפ"ז יובן מה שזכה המן שבני בניו למד תורה בבני ברק, דבאמת קשה איך זכה הרשע הזה שכל מטרותיו הי' לאבוד העם הנבחר זכיי' גדולה כזו, אך לדברינו א"ש דכיון שע"י המן בא הכרה הנפלאה הזאת, שישאל הבין מהו תורה, ע"כ זכה שיהי' לו שייכות לתורה עכ"פ ע"י צאצאיו.

ואחר שראיתי כל זאת מלא לבי רגשי תודה לכל השותפים בי, הלא המה הקב"ה והורי, ששמת חלקי מיושבי בהמ"ד ולא ח"ו מיושבי קרנות, שע"ז זכיתי להיות מן הלומדי תורה ולחדש חידושי תורה שכל מלה דאתחדש באורייתא עביד רקיעא חדא כדאיתא בזוה"ק (הובא בנפה"ח בשער ד' פרק י"ב).

וכאן מקום לאביע תודתי להני שני גאוני הדור הלומדים בצוותא בכל יום, ב"ה לא אלמן ישראל ואף אנו יתמי דיתמי יש לנו גדולים כאלו, ה"ה מו"ר הרה"ג אברהם דוב הלוי ברומברג שליט"א ומו"ר הרה"ג דוד מגיד שליט"א, שאף המיעוט שהשגתי לא הי' אפשר בלי קבלת מסורת התורה מהם.

וכל הספר הזה לא הי' שייך במציאות בלי עזרת הבקי הנפלא הבה"ח אברהם לערכער נ"י שפלפלתי עמו כמעט כל הדברים, וכבר אמרו חז"ל או חברותא או מיתותא, וחרב על צאוואריהם של שונאיהם של ת"ח העוסקים בד בבד, דאי אפשר לידע אם הדבר שאמר אפ' לומר בכלל בלי פלפול חברים כנודע, וגם הכרתי טובה להבה"ח יוסף צימענט נ"י שעזרתי בהכנת הספר לדפוס, ישלם ה' לכם את שכרם כפולה.

היום עמדתי על המוגמר יום א' לסדר ויבא עמלק, ד' שבט תשע"ד לפ"ק, פק"ק לייקווד

סימן א

אין מקבלין גרים מעמלק

איתא במכילתא סוף פר' בשלח, "ויאמר כי יד על כס י' מלחמה לה' בעמלק מדר דר, ר"א אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבוא מכל האומות להתגייר שיקבלוהו, ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו, שנאמר (שמואל ב' פרק א' פסוק י"ג) ויאמר דוד אל הנער, אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי, נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו, אם יבא מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו ומביתו של עמלק שלא יקבלוהו, מיד ויאמר אליו דוד כי פִּיךְ עֲנֵה בְךְ, לִכְךָ נֹאמֵר מִדֶּר דֶּר, ע"כ. ופי' הקו המדה דדרשינן מדכתיב דר חסר וי' שהוא לשון דייר ותרגומו של גר הוא דייר, ובתורה תמימה פי' באופ"א דדייק דה"ל לומר לדור דור בלמ"ד כמו וזה זכרי לדור דור ממילא אמרי' שצריך לדרוש כהנ"ל.

ויש כמה דקדוקים וקושיות בדברי חז"ל כאן, וזה יצא ראשונה דאיך אפ"ל שמשו"ז הרג דוד את הגר העמלקי, הא פסוק מלא הוא שם "כי פִּיךְ עֲנֵה בְךְ לֹאמֹר אֲנֹכִי מִתְּתִי אֶת מִשִּׁיחַ ה'" ומבואר שהרג אותו משום שהרג שאול, ובת"ת כאן כתב דלמרבא הפלא נראה לומר שר"א דייק דלמה התוכח דוד כ"כ עם הנער הזה וגם התנצל על המיתו הא בימי דוד המלך מי שראה נכון להרוג הרג בלי שום התנצלות, ולכן נראה דבאמת ידע דוד שהנער הזה לא הרג שאול דהא שאול הרג עצמו ולכן רצה להרגו רק מפני שהי' מעמלק, אלא דהי' ירא דכיון שהי' מתעתד אז לעלות למלוכה לא רצה להרגיז האומות כי שונא הוא אותם ולכן למען לא יחשבו האומות שהורגו בשביל שהי' מעמלק טען עמו למראה פנים שהי' משום שהרגו שאול עכ"ד, והדברים מוזרים עד מאד דמה איכפת להו להאומות אם הרג דוד אותו משום שהוא מעמלק, ואם מיירי באומה העמלקי ירגיז וירגיז דממ"נ מוטל עליו להרגם, ובכלל דוחק גדול הוא לומר שדוד הי' משקר בזה ואפי' למרבא הפלא.

ובמשך חכמה (פר' כי תצא כה, יט) תי' דבאמת ביחיד אין מצוה בכלל של מחיית עמלק, דהוי מצוה המוטלת על הצבור, והא דהרג אותו דוד הי' משום שהרג שאול, אלא דאם הי' גר לא הי' נהרג ע"פ עצמו דאין אדם משים עצמו רשע, אלא דכיון שאין מקבלין גרים מעמלק הא ב"נ הוא וב"נ נהרג ע"פ עצמו וברור, ובאמת דין זה דב"נ נהרג ע"פ עצמו לא הזכר בשום מקום בש"ס, וכן בר"מ בסוף פ"ט מהל' מלכים כשכתב שנהרג בעד אחד ובדיין א' וכו' לא כתב שנהרג ע"פ עצמו, ושול"מ בספר ראש דוד להחיד"א בפר' יתרו שהביא מהמהר"ח נ' סנג"י ז"ל שהוא תי' כמו שתי' המשך חכמה וכתב החיד"א ז"ל "וארחיב הביאור דכיון דאיתא (סנהד' נז:) דבן נח נהרג ע"פ קרובים והא כל טעמא דאין אדם משים עצמו רשע הוא משום שאדם קרוב אצל עצמו וא"כ הכא מהני אפי' ע"פ עצמו" עכ"ד, ובאמת בחינוך מצוה כ"ו כתב שב"נ נהרג ע"פ הודאת עצמו, והמנ"ח אות ט"ז כיון לתירוצו של החיד"א, והק' עליו לדעת הראב"ד בסנהד' דף ט: דסבירא לי' טעמא דאין אדם משים עצמו רשע הוא משום דבמקיימי הדבר דבר הכתוב ולא בעושי הדבר, והוא דהוי גזה"כ דעל עצמו אין דין עדות בכלל, ובב"נ צריך עדות וכמו שדרש שם דף נז: ומיד האדם ואפי' בעד אחד, וא"כ אמאי נהרג ע"פ עצמו, ועוד הק' דהא אשה אינו נאמן אפי' בב"נ דקדרש התם מיד איש ולא מיד אשה, וא"כ אשה מב"נ איך נהרג ע"פ עצמו, דבוודאי אם הי' לימוד מקרא שנהרג ע"פ עצמו הייתי אומר שאפי' אשה נאמן, וכמוש"כ הקצוה"ח בסי' ל"ד סק"ד דהודאת בע"ד מהני אע"פ שאדם קרוב אצל עצמו דהוי גזה"כ שאדם נאמן על עצמו בכל הפסולין שיש בו, וא"כ ה"נ, אבל השתא דאתינן עלה מדין קרוב בוודאי אין האשה נאמן, וא"כ הו"ל להחניוך לחלק בין איש לאשה והוא נשאר בצ"ע.

אבל באמת לרבינו מאיר שמחה ל"ק כלל, דהוא ז"ל בעצמו כתב באו"ש על הר"מ בהל' ט בפ' הנ"ל, דדין זה מקורו בירושלמי פ"א דקידושין הל' א' דאיתא שם, "בדיניהן בעד א' ובדיין א' ושלא בהתראה ובסייף, ר' יודה בר פזי מוסף בחונקו ומפני עצמו

מ"ט דכתיב (פרשת נח ט, ו) שופך דם האדם באדם דמו ישפך", ופי' הקרבן עדה "ומפי עצמו שאין צריך אפי' עד אחד, ודריש בי' באדם ע"פ האדם עצמו דמו ישפך א"נ מדכתיב ומיד האדם דריש דאפי' מפי עצמו נהרג", עכ"ל. ובאמת יש להשיב על ראי' זו דהא ריב"פ מוסיף חונקו נמי, והוא דב"נ חייב חנק ולא סיף, וע"כ בא לחלק על מימרא הקודמת, וא"כ הא דאמר ע"פ עצמו בפשוטות בא לחלק נמי דל"צ עד א' אלא דאפי' ע"פ עצמו סגי, וכן משמע מלשון הקרה"ע הנ"ל, ועוד דלפי' זה צריך להגי' מפי עצמו בלא נו"ן, וכן באמת כתב הגליוני הש"ס, אבל בפני משה מקיים הגירסא שלפנינו וכתב דהכוונה היא על פני עצמו של מקרא הזה, וא"כ נפלה הראי'. ועוד הביא הא"ש מקור אחרת לדין זה והוא בבר"ר פל"ד י"ד דאיתא שם, "כלהם כהלכות ב"נ בעד אחד בדין אחד בלא עדים ובלא התראה ע"י שליח וכו' בלא עדים וכו' שופך דם האדם באדם דמו ישפך", וכתב העץ יוסף "פי' שופך דם האדם באדם עצמו בהודאתו דמו ישפך", ולפי"ז א"ש ראיית המשך חכמה, אבל ברד"ל שם פי' מדרש זו באופ"א, שחוזר על הדין א', דהדין עצמו אינו צריך עדים אחרים ולא אמרי' אין עד נעשה דין, וע"כ סרה ראייתו, אבל עכ"פ כ"ה שי' הא"ש, ולפי' ל"ק קושיית המנ"ח הנ"ל דהא יש לו גזה"כ מיוחדת.

אבל הקושיא הגדולה על המד' הזה שכבר עמדו עליו כל המפרשים הוא, מהא דתנו רבנן (בסנהד' דף צו: ובגיטין נז:): מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, ואעתיק לשון הקושיא מהראשון (שמצאתי) שעמד בזה, הלא הוא הרב שלמה הלוי אלקבץ זצ"ל בספרו מנות הלוי על מגלת אסתר, עה"פ ישנו עם אחד מפזר ומפרד, וז"ל "והנני יוסף להפליא על מה דאמרינן בגמ' מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, וע"כ י"ל שנתגייירו דהא אמרינן בגמ' (חגיגה דף יג.) א"ר אמי אין מוסרין דברי תורה לכותי שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי, ואמרינן בגמ' (סנהד' נט.) כותי העוסק בתורה חייב מיתה, והמלמדו עובר על ולפני עור לא תתן מכשול, ואף בז' מצות בתר דהתירם כר' יוסף בגמ' (ב"ק דף לח. עמד וימודד ארץ ראה וכו' מה ראה ראה ז' מצות ב"נ שקבלו עליהן ב"נ ולא קיימו עמד והתירן להם) אסור ללמדם, וכמו שכתבו התוס' (לא ידעתי לאיזה תוס' כיון ועי' בהגהת ב"ח בחגיגה שם אות מ' שהביא מספר עין יעקב כעין זה) דאסור משום מגיד דבריו ליעקב לא עשה כן לכל גוי, ומכל זה משמע שבני בניו המן נתגייירו מאחר שלמדו תורה בבני ברק", עכ"ל. ובאמת דין זה דאין מוסרין תורה לעכו"ם לא כתבו הרמב"ם, ובספר באר מים חיים שבסוף ספר באר שבע סי' י"ד כתב שאינו אליבא דהלכתא, והביא ראי' מהא דאיתא בב"ב דף כא. מלמד תינוקות דעכו"ם והכריח שלומד עמהם תורה שלנו עיי"ש, א"נ י"ל כמו שהביא התם מהשלטי גבורים דבנ"ך מותר, ועוד חילק דאין איסור אלא ללמדן טעמן ונמוקן וסודותי', ולכל הדרכים האלו נסתלקה הקושיא די"ל שלמד בני בניו של המן בדרך זו, אבל הרחיד"א בספרו עין זוכר מערכת גרים כתב, דבעין יעקב גרסינן מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק ומנו ר' שמואל בר שילת, ולפי זה ל"צ להוכיח מהא שאין מוסרין דברי תורה לעכו"ם דאיי"ש שנתגיייר, דר' שמואל בר שילת אמורא הי' ומוזכר בכמה מקומות בש"ס (ב"ב כא. ובכתובות נ. ועוד) וע"כ ישראל הוא, וא"כ הקושיא במקומו עומדת.

והר' ראובן מרגליות בהגהותיו על ספר חסידים הנק' מקור חסד אות תתרי"ט כתב, שבבעל הטורים פר' תצוה פרק כח פסוק ז איתא, שבני בניו של נעמן למדו תורה ברבים, ומזה רצה להוכיח שגרסתו בגמ' הנ"ל הי' מבני בניו של נעמן ולא המן, וא"כ ל"ק מידי דהא נעמן ל"ה מעמלק, והוא נתן תורה להשי"ת שיכל לקיים מצות מחיית עמלק, אבל לפי החזו"א הוא לא קיים מצוה זו מעולם, דכתב החזו"א ביר"ד סי' קנ"ז אות ה' דא"א לומר שזו היתה גרסת בעה"ט, דהא הוזכר בגמ' ב' פעמים וכן נזכר ברש"י בסנהד' דף צו. וקשה לשבש כל הספרים, ועוד דבהמן גרסינן בבני ברק ובנעמן הבעה"ט כתב ברבים, ועוד דבסנהד' נז' לבסוף ואם הי' הגרסא נעמן הי' נזכר תחלה וע"כ הגירסא המן, וכשהצעתי הדברים לפני הבה"ח אברהם לערכער נ"י אמר לי בדרך צחות, דדוקא להחזו"א קיים הרב הנ"ל מצות מחיית עמלק, דהא אם באמת הגירסא הוי נעמן א"כ ל"ה עמלק מעולם (פי' דהא בוודאי אי כתב המן ואין כוונתן להמן האגגי אין שייך בכלל לעמלק וה"ה הכא) אבל להחזו"א שהגירסא הנכונה הי' המן ועכ"ז מחקו, שפיר קיים מצות מחיית עמלק, ודפח"ח.

עוד קשה על דברי המד' הלז, דאמאי השמיטה הרמב"ם שכבר נודע דרכו שאינו משמיט שום דין, (לשון הבאר שבע הנ"ל), והחיד"א בספרו עין זוכר מערכת גרים, הביא מהר"מ בפ"ב דאיסורי ביאה הל' י"ז וז"ל "כל הגוים כולו כשיתגיירו ויקבלו עליהם כל מצות שבתורה וכו' הרי הן ישראל לכל דבר" עכ"ל, ומדקא פסיק ותני כל הגוים משמע דאפי' מעמלק מקבלין, וגם בפ"ח דהל' סנהד' כתב דהא שהרג דוד את הגר עמלקי הוראת שעה היתה, וזה הפך המכלתא דהי' חייב מיתה משום דאין מקבלין והי' עמלקי.

וכתב החיד"א שאפ"ל שהרמב"ם סבר דהגמ' דבני בניו של המן חולק על המד' הזה, אלא דקשה לומר כן דא"כ צ"ל שהגמ' והמכלתא חולק במציאות, דלהמכלתא לא הי' זה בעולם, אבל עכ"פ כתב שסבירא לי' דיש ראי' ברורה מהא דלא הק' הגמ' על הא דבני בניו, והתניא אין מקבלין גרים מעמלק, ותי' א' מן התירושים, שתלמודא דידן לא סבירא לי' כזה כלל, ועוד הא אין קי"ל כר"א שהוא התנא דמד' שלנו, ותו אפשר דסבר הר"מ דהא דאיתא במכילתא שם מיד קודם לזה הדרשה, ויאמר כי יד על כס' י' וגו' אמר ר"א המודעי נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק וכו' ע"כ, פלג על הא דאין מקבלין, וא"כ מכל הטעמים הנ"ל נדחה קרי לי' להאי דרשה לסברת הרמב"ם, ואע"פ שבפסיקתא רבתי הביא מימרא זה מר' אליעזר בן יעקב, ומשנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי שהלכה כמותו בכל מקום, י"ל דדוקא במשנה ההלכה כוותי' ולא בבריתא, (כ"כ הכסף משנה פ"ב מהל' בית הבחירה הל' י"ח, אבל ברש"י וברבינו אברהם מן ההר ביבמות דף מט: כתב, דאפי' בבריתא הלכה כמותו, ועי' בהגהות ר' בצלאל רנשבורג שם שדן בענין זה באריכות) ועוד י"ל דהרמב"ם סבר שהגירסא הנכונה הי' ר"א, ובכלל גירסת הפסיקתא מלא טעיות ואין לסמוך עליו כלל, ע"כ תמצית דברי הרחיד"א.

תו הק' המנות הלוי, מהא דכתיב (מגילת אסתר ט, יז) ורבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד היהודים עליהם, וכפי הנראה הי' מזרע עמלק, שהם היו שרוי בפחד מפני שהיו לבני ישראל רשות להורגם, וז"ל והייתי מתפלא מרדכי היהודי וחגי זכרי' ומלאכי האיך היו מקבלים גרים כאלו ע"כ, ומפני זה רצה לדחוק ולומר, שהפי' במתייהדים הוא שמראים עצמו כיהודים במלבושים ובמנהגם, אלא שדחה זה דהא בפירוש תרגם ר' יוסף מתגירים, וכן איתא במד' רבה בפירקין, מרדכי בימי הכירו הבריות גדלותו של הקב"ה הדא הוא דכתיב ורבים מעמי הארץ מתייהדים ע"כ, על כן זחלתי ואירא וחזרתי בי ואפרש מתייהדים מתגירים, (לשונו הטהור) אבל החיד"א הנ"ל כתב דמהכ"ת שהי' מעמלק, כי זה לא נכתב בשום מקום בחז"ל ואין קושיא בכלל.

בעמק ברכה הק' מהא דכתיב רש"י בישעי' פרק מ"ד פסוק ד', "וצמחו בבין חציר בתוך עמלק, ע"י גרים שיתוספו עליכם בין חציר הוא עמלק, שנא' והיתה נוח תנים חציר לבנות יענה" עכ"ל, ומשמע דמקבלין גרים מעמלק, אבל באמת בספרים אחרים גרסי', בתוך עשו ע"י גרים שיתוספו עליכם בין חציר הוא עשו, שנאמר על אדום והיתה נוח תנים חציר לבנות יענה ע"כ, והפסוק שהביא הוא שם ל"ד י"ג, וכל הפסוקים שם לא הזכיר אלא אדום (עי' בפסוק ה' ו') ולא עמלק, וע"כ נראה שהוא הגרסא נכונה ברש"י.

עוד נ"ל להקשות, ולא ראיתי מי שעמד בזה, לפמש"כ הרא"ה בספר החינוך מצוה תכ"ו, שאנטינינוס הי' מזרע עמלק, דהא איתא בירושלמי (מגילה פ"א הל' א הובא בתוס' ע"ז דף י: ד"ה ווי) שאנטינינוס נתגייר, והנה בירושלמי שם איתא בזה"ל, "אית מילין דאמרין דאתגייר אנטונינוס, אית מילין דאמרין לא איתגייר אנטונינוס, ראו אותו יצא במנעל פחות ביה"כ, מה את ש"מ אפי' יראי שמים עשה כן (ופי' הפני משה, דהסוברים לא נתגייר אנטונינוס, הביא ראי' לדבריהם מהא דיצא ביה"כ במנעל, דאסור לעשות כן, ודחה הראי' דהא אפי' יראי שמים עשה כן, דמותר אם א"א בענין אחר כגון במקום מטונף עיי"ש) וכו', א"ר חזקי' ר' אבהו בשם ר' לעזר אם באין הן גירי צדיק לעתיד לבא אנטונינוס בא בראשם" ע"כ. ולפי המד' שלנו נראה דבהא גופא פליגי, אם מקבלין גרים מעמלק או לאו, ולזה בא ר' לעזר למימר דאנטונינוס בא לעת"ל, ומה קמ"ל דאם נתגייר בוודאי בא, וע"פ הנ"ל א"ש שבא לומר דמקבלין גרים מעמלק, ואין בו שום פקפוק כלל, והוי גר צדק, ואין אומרים דגירותו ל"ה גירות.

ואם כנים הדברים, י"ל דמשו"ז השמיט הרמב"ם דין זה, דסבר דמבואר מהירושלמי הנ"ל דפליג על המכלתא, (ואע"פ שיש חולקין הא דחה הגמ' ראייתו) ועי' בכנה"ג כללי הפוסקים מה"ק אות ל"א, ידוע דרבינו רגיל לפסוק ע"פ הירושלמי יותר מכל הפוסקים עכ"ל, ועי' ביד מלאכי כללי הרמב"ם, אם דרך הר"מ לפסוק כהספרי כנגד התלמודין עיי"ש, אבל מ"מ נראה, דבצירוף כל מה שכתב החיד"א הנ"ל סבר הרמב"ם שאין לסמוך על דברי המד' האלו.

והנה עיקר מטרת הספר הזה, הוא לתרץ הקושיא מבני בניו של המן, וכל סימן מבוסס על תי' אחד לקושיא זו, אבל לפי הביאור בכל תירוץ, דרך אגב יתורץ כמה מהקושיות הנ"ל, ולרוב ביארתי במקומן איך יתורץ הקושיות, אבל אם בשגיאה שכחתי לתרץ קושיא אחת, שבאמת לפי מש"כ יש לתרץ, נא לפנות אלי, ובהמהדורות הבאים אתקן בעזהשי"ת.

סימן ב

עבד ועכו"ם הבא על בת ישראל

ביד דוד בסנהדרין (דף צו: תי'), דהי' כההיא דבת שמואל שבא עלי' גוי באונס וילדה בן בכתובות דף כג ע"א, וה"נ איירי באחד מבני המן שבא על בת ישראל באונס, דהוי ישראל למ"ד עבד ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר ע"כ.

וכוונתו שמפשטות לשון הגמ', וכן מסתימת הפוסקים נראה שהולד ישראלי בלי שום גירות, ובשור'ת חמדת שלמה אה"ע סי' ג, הביא ראי' מהרמב"ם שפסק, (פרק ט"ו מהל' איסורי ביאה הל' ג) עבד ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר, ואינו פגום לכהונה, וכן מהר"ף (דף טו. מדפי הר"ף) שכתב, ואנן מספקא לן אי הוי פגום או לא, שהולד ישראל הוא, דא"ת שצריך גירות הא גירות פסולה לכהונה אפי' בלא זה, ועפ"ז יש להביא ראי' מהרא"ש והרמב"ן ושאר ראשונים (ביבמות דף מה) ששקלי וטרי בזה, וכן הביא ראי' מהרא"ם סוף פר' אמור פרק כד פסוק י, בענין המגדף שאביו הי' מצרי ואמו היתה ישראלית, וכתב רש"י שבא להתגייר, והק' הרא"ם דמה שייך גירות הא אמו מישראל, ומבואר שסבר שהולד ישראלי בלי שום גירות (אבל מרש"י אין ראי' להיפוך, ד"ל כמו שכ' הרמב"ן התם, דאין כוונתו שצריך גירות, אלא ככל ישראל שנכנס לברית מילה וטבילה והרצאת דמים, א"נ כמו שהביא בשם חכמי הצרפתים, דהא נולד קודם מ"ת וישראל הי' להם דין ב"נ, ובאומות הולך אחר הזכר, וא"כ כיון שאביו מצרי הי' הוא הי' מצרי ומשום זה צריך להתגייר).

ובשיטת רש"י בזה, כבר הק' המהרש"א בקידושין דף עה: שדבריו סתרי אהדדי, דבקידושין דף סח: איתא, אמר רבינא ש"מ בן בתן הבא מן העכו"ם קרוי בנך, ופריך לימא קסבר רבינא עבד ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד ממזר, ופי' רש"י ד"ה לימא קסבר, דאתא לאשמועינן דלא שדינן לי' בתר עכו"ם, דנימא עובד כוכבים הוא, ואם נתגייר יהא מותר לבא בקהל, עכ"ל. ומבואר שאם הי' סבר רבינא שהולד כשר הי' שדינן לי' בתר עכו"ם וצריך גירות, אבל ברש"י לקמן (דף עו. ד"ה ופרכין איסורא) לגבי הכותים, שאמר רבא דאסרו החכמים להנשא להם משום דעבד ושפחה נתערבו בהן, ופרכין איסורא משום מאי משום שפחה ניתני חדא, ופי' רש"י, דע"כ אין האיסור משום עבד, דעבד ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר, וא"כ אין האיסור אלא משום שפחה, ואמאי קתני עבד עכתו"ד. וא"ת דלפי המ"ד עבד ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר עדיין צריך גירות, א"כ יש איסור משום עכו"ם, וצ"ל עבד, וע"כ דאינו צריך שום גירות כלל, ובשעה"מ (בר"מ שם) כתב שמוכח כזה נמי מרש"י דף ע: דאיתא שם, "כל דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא", שכתב רש"י בזה"ל, "שכל זרעו הרגו הורדס ועבד הי', ומלך תחתיהן וקרא בניו על שם בית חשמונאי, ומסתמא לאו בנות ישראל נסיב דנזהרים הם להשיא בנותם לעבדים, והוו להו כולם עבדים" עכ"ל, ומבואר מזה שאם הי' נסיב בנות ישראל, לא הי' בניהן עבדים ולא צריך שום גירות.

ותי' השער המלך שבוודאי שישראל גמור הוא בלי שום גירות, והא דכתב רש"י בדף סח: דצריך גירות, ל"ק דהתם לא כתב רש"י כן אלא לפי הה"א של הגמ' התם, שאם נמשך אחר אמו הי' ממזר, א"כ ע"כ אי אמרינן שהולד כשר לא אזלינן בתר אמו כלל אלא אחר אביו, וא"כ עכו"ם הוא וצריך גירות, אבל לפי המסקנא התם, שלהמ"ד הולד כשר נהי דכשר לא הוי ממזר לא הוי פגום מיהא הוי, ופי' רש"י דאע"פ ששדינן לי' בתר אימ' הישראלית עכ"ז ל"ה ממזר, א"כ י"ל שפיר ששדינן לי' בתר אימ' וישראל גמור הוא ולא צריך גירות, ולשיטה זו א"ש ב"ב של המן, שלא הוי גר בכלל, אלא כיון דאמו מישראל ישראל גמור הוא.

אבל תוס' סוברים, שלמ"ד עבד ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר, הולד גוי וצריך גירות, והוא בתוס' קידושין דף עה: ד"ה ור"י סבר לה כר"ע בא"ד, "ושמא י"ל אם הולד כשר א"כ הוא הולך אחר העכו"ם", וכן בתוס' יבמות דף טז: ד"ה אמוראי, וז"ל

"ולכא למימר משום דסברה דהולד כשר דבתר עבד ועכו"ם שדינן ליי"ע, וכן בד"ה עכו"ם שקידש, דוק ותשכח, ובפשטות ביאור דבריו הוא, ששדינן ליי" בתר עכו"ם לגמרי והוי גוי, וכ"כ המהרש"א ביבמות שם, והוא מבואר בפסקי תוס' קידושין אות קמב, "אם עכו"ם הבא על בת ישראל הולד כשר, הוי עכו"ם, ד"ה ר"י, ובחמדת שלמה אה"ע סי' ב' הביא מכתב מהר"י מליסא (בעל נתה"מ) שכתב, דכן דעת רבן של ישראל רש"י ז"ל, ותי' סתירה הנ"ל, שעיקר שיטת רש"י הוא כמוש"כ בקידושין דף סח: דעכו"ם הוא, והא דעבד ושפחה וכן הא דבית חשמונאי איירי בעבד, ומבואר ביבמות דף סח. דדוקא עכו"ם יש להם חייס אבל עבדים אין להם חייס, ופי' רש"י בקידושין דף סט שחיוס הוא שמתייחס אחר אביו, וא"כ בעכו"ם הולד מתייחס אחר אביו וממילא הולד גוי, משא"כ בעבד הבא על בת ישראל, כיון שאין להעבד חייס לא נתייחס אחר אביו כלל וכלל, וא"כ שדינן בתר אמו וישראל גמור הוא, ולפי"ז ז"ל דהא מבואר במדרשים שהמן הי' עבד מרדכי, וא"כ בנו שבא על הישראלית הוי עבד הבא על בת ישראל, ובנה ישראל הוא, אלא דא"ת שהמן יש לו דין עבד, לכאורה אין קשיא מאין מקבלין, דהא כיון שנעשה בן חורין הוי ישראל מאליו ועי' לקמן סימן ו'.

ועוד כתב בעל הנתה"מ, דהא רק בגיותן אית להו חייס אבל בגירותין לית להו חייס, כמבואר ביבמות דף סב., וא"כ בן עכו"ם וישראלית שנתגייר שדינן ליי" בתר אימי', וא"כ ישראל גמור הוא ולא הוי גר בכלל ואסור במזירת, ועפ"ז ז"ל לתרץ דכל הדין שאין מקבלין הוא שאם נתגייר א"כ הוי כקטן שנולד דמי, וא"א להרגו ואינו מצווה עליו, וא"כ הוי חסרון בהמצוה של מחיי', דעד כאן יכל לקיימה באיש הזה, ועכשיו א"א, אבל בנידו"ד אינו כמו שהי' עמלקי בעולם והשתא לא, דהא השתא נתייחס אחר אמו, וא"כ נחשב כמו שהי' יהודי מעולם, ועי' ביד דוד שתי' לפי שיטה זו בזה"ל, "ואפי' לדעת הסוברים דדינו כגר, מ"מ כיון דאמו מישראל, לא מדחינן ליי" ומגיירין אותו" עכ"ל, ודבריו צ"ע וכי משוא פנים יש כאן, הא אם יש לו דין עמלקי אין מקבלין גרים מעמלק, ואולי כוונתו כהנ"ל.

ובאמת יש מהלך שלישי בכל זה, והוא שיטת המהרש"ל ביבמות דף טז ע"ב, בתוס' ד"ה אמוראי שכתב, "לומר כשנהג עצמו כעכו"ם הרי הוא כשאר עכו"ם, וכמעט שאין בהם דין ישראל, ודוקא כשמתגיירים הרי הם כשרים", וכן בתוס' ד"ה עכו"ם שקידש כתב, דכשנהג כעכו"ם אין חוששין לקדושו, והק' ע"ז הרב מהרש"א ז"ל, "ודבר תמוה פירש, וכי משום שנהג כעובד כוכבים יהי' כעובד כוכבים שלא ניחוש לקדושו, דהא כיון דבתר אמו שדינן ליי" ישראל מומר מקרי, ופשיטא דחוששין לקדושו אף אם נהג עצמו כעובד כוכבים, ועוד דבתר עבד ועכו"ם שדינן ליי" שכתבו התוס', משמע שהולד הולך אחר העכו"ם ממש ע"כ, ועיי"ש שדחה דבריו.

אבל במהר"ט אלגאזי בהל' בכורות פרק ח' אות ס"ה הראשון, קיים דבריו, ופי' דבעכו"ם שבא על בת ישראל, יש להולד צד גיות וצד ישראלית, דמצד דאינו ממזר הרי שדינן ליי" בתר הגוי אביו, ומצד דפגום לכהונה שדינן ליי" בתר אמו, וא"כ למ"ד הולד כשר אפי' קודם שנתגייר, היכא שאמו גדלו בתורה ובמצות, שנתגדלו כישראל, אז איגלאי מילתא למפרע דהורתו ולידתו בקדושה ומתחלתו ישראל גמור הוא, ולא הוי אפי' כגר שנתגייר, אך בהיכא תימצוי שהגוי גדלתו וגדלו כמשפט בני הגויים, אמרינן ליי" איגלאי מילתא למפרע דהורתו בגיות, וחשיב כאילו מתחלתו גוי גמור הוא וצריך גירות גמורה, וזהו דעת המהרש"ל, עכתו"ד. ולפי"ז ל"ק מידי קושיית המהרש"א, (ובהמהר"ט אלגאזי הנד' מחדש, ציין להמאירי בקידושין דף עג: ד"ה אסופי, שכתב כע"ז בשם גדולי הדורות עיי"ש).

ולפי"ז א"ש הא דאיתא בסנהד' שם, "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים, מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים", דלכאורה צ"ב מפני מה פירט המקום בסיסרא ובהמן ולא בסנחריב, וע"פ הנ"ל א"ש, דהא מהמכילתא מוכח דבהמן איירי בעכו"ם שבא על בת ישראל, דאל"כ הא אין מקבלין גרים מעמלק, וכן בסיסרא כתב הרמ"ע מפאנו בס' המאמרות מאמר חקור הדין חלק ה' פרק י', דר"ע יצא מיעל שבא עלי' סיסרא, והובא בפתח עינים להחיד"א בסנהד' שם, וזהו מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים, וכמו מי שגורסין שם ומאן ניהו ר"ע, וא"כ כיון ששניהם, המן וסיסרא,

צ"ל שאיירי בעכו"ם שבא על בת ישראל, ממילא הדגיש הברייתא שהי' בבני ברק ובירושלים, והוא שגדלו בין ישראלים, ששני עיירות הללו הוא ערי ישראל, וא"כ כיון שנתגדלו כישראל ממילא ישראלים הם וכשיטת המהרש"ל, משא"כ בסנחירב ד"ל דאיירי בגירות הרגיל, אין צריך להדגיש שהי' בעיר ישראל, וממילא איתא שלמדו תורה ברבים:

סימן ג'

באומות הולכין אחר הזכור

בגליוני הש"ס בגיטין נז: תי' בזה"ל, "ולק"מ דמשכחת באשה מזרע עמלק שנישאת לעכו"ם שאינו מזרע עמלק וילדה לו בן, דהבן ההוא אינו מתייחס לזרע עמלק, דבעכו"ם הלך אחר הזכור כמבואר ביבמות עח:; וא"כ הבן ההוא וכל יוצאי חלציו שפיר מקבלין אותו, ועל כזה הכוונה כאן, והא דאמר מבני בניו (דלכאורה צ"ל מבני בנותיו) לאו דוקא, רק הכוונה יוצאי חלציו, עכ"ל.

והנה בהרמב"ם פרק ט' מהל' עבדים הל' ג כתב, "אחד מן האומות שבא על שפחה כנענית שלנו, הרי הבן עבד כנעני וכו', אבל עבד שבא על אחת מן האומות אין הבן עבד", והשיג עליו הראב"ד, "א"א זהו בהיפך ממה שאמרו בגמ', שהרי אמרו בגמ', באומות הלך אחר הזכור", וכתב הכסף משנה שלדעת הר"מ צ"ל שגרס באומות הולך אחר הנקבה, ולפי זה כתב המרכה"מ, דאם א' משאר אומות בא על העמונית והוליד בן, לפי הראב"ד והגירסא לפנינו הבן מותר לבא בקהל, ולדעת הר"מ אסור, וא"כ לפי הרמב"ם י"ל, שבן המן בא על אשה משאר אומות וא"כ בני בניו דוקא, ולא צריך לדחוק כמוש"כ הר' גליוני הש"ס, ולפי"ז א"ש הא דהשמיטה הרמב"ם דין זה דאין מקבלין, דהנה משמע שכל קיום של עמלק הוא מהא שהח' שאול את אגג, שאז הרג ישראל את כל העמלקים חוץ מאגג, וא"כ צ"ל שבא על אשה משאר האומות ומזה ה' קיום לעמלק, וא"ת דבאומות הולך אחר הנקבה וכהנ"ל השתא אין כאן עמלק, ועל כרחך ז"א, וצ"ל לדעת הר"מ, דכיון דכתיב תמחה את זכר עמלק צריך למחות כל זכר שיש לעמלק, ואפי' מי שלהלכה אין לו דין עמלק עדיין חייב במחי', דהא על ידי קיומו עדיין יש זכר לעמלק, אבל זה דוקא לגבי מחי', אבל לגבי קבלת גרים בוודאי תלוי בהיחוס אם הוא עמלקי או לאו, ואי"ז שייך בכלל לזכר עמלק, (ובוודאי לאחר שנתגייר כקטן שנולד דמי ולא נחשב שעדיין יש זכר) וא"כ בזמה"ז יכל לקבל גרים אפ' מעמלק, דהא אין מי בעולם שביחוס הוי עמלקי, ולכך השמיטה הרמב"ם, אבל באמת דברי הכסף משנה תמוהין הם, וכבר עמד עליו הלח"מ, דהא כתב הר"מ להדיא בפ"ב מהל' איסורי ביאה הל' כ"א דבאומות הולכין אחר הזכר, וצ"ע.

והנה כתב הערוך לנר, שמהתוס' שכתב (בסוטה דף ג: ד"ה למשרי) דמהברייתא, ד"מנין לאחד מן האומות שבא על הכנענית והוליד ממנה בן שאתה רשאי לקנותו בעבד, ת"ל וגם מבני התושבים", נפקא לן שבכ"מ באומות הולך אחר הזכר, וכן מהרמב"ם בהל' א"ב הנ"ל, והטור אה"ע סי' ס"ז, שהביא הא דבאומות הולכין אחר הזכור לגבי מצרי ועמוני, מבואר דאם בא עמוני על מצרית בגיותו והוליד נקבה הולד הולכין אחר הזכר, והוי עמונית ומיד כשנתגיירה מותרת, ולא אמרינן הולכין אחר הפגום והוי מצרית, ואינה מותרת לבא בקהל עד דור שלישי, ודוקא היכא שעמוני ומצרית נתגיירה ואח"כ בא העמוני על המצרית הולכין אחר הפגום, והק' לפי"ז מהגמ' בקידושין שם שהק' מאי באומות הולכין אחר הזכור, ופרקינן כדתניא מנין לא' וכו', והוא שדוקא לענין לא תחי' שאיירי בה הברייתא, אמרינן באומות הולכין אחר הזכור, וכמו שפי רש"י התם, "למאי הלכתא יש להלך אחר הזכור כל זמן שלא נתגיירו", מבואר שדוקא לענין זה הולכין אחר הזכור ולא לענין אחר, עכתו"ד. ובאמת קושייתו אינו קושיא כ"כ, ד"ל דכוונת הגמ' הוא כמו פי' השני ברש"י שם, דמנ"ל דבתר זכר אזלינן, וע"ז תי' הגמ' שזהו המקור, וכמו שבאמת כתבו תוס' הנ"ל שזהו המקור, אבל אפי' א"ת שכוונת הגמ' הוא למאי הלכתא, כבר עמד ע"ז המאירי, שהוא פי' כמו תוס' והפוסקים, דהיכא שנתערבו בגיותן הלך אחר הזכור, ודוקא כשנתערבו בגירותן הולכין אחר הפגום וכהנ"ל, וכתב בזה"ל, "ומה ששאלו מאי באומות הולכין אחר הזכר, פי' איזה ענין יצא לנו מזה מיהא בעוד שהם גוים, ופירשוהו לענין לא תחי' עכ"ל, ובזה נמלט מקושיית הערל"ג, דאע"פ שבוודאי יצא מזה נפקותא רבה לאחר שנתגיירה עכ"ז הק' למאי הלכתא בגיותו. ועכ"פ לשיטה זו א"ש

דברי הגליוני הש"ס הנ"ל, דהא בגיותן הולכין אחר הזכר בכל ענין, ואפי' לענין יוחסין, וא"כ בוודאי יכל לקבלו לגירות אם אביו לא היו עמלקי.

אבל עדיין יש לעיין בכ"ז לשיטת רש"י ביבמות עח: ובקידושין סז. שפי' הגמ' באופ"א, וכבר הבאנו מהרש"י בקידושין שכתב, דהפי' בקושיית הגמ' מאי באומות הולכין אחר הזכר הוא, דאין נ"מ מלבד הא דלא תחי', וכ"כ ביבמות בד"ה באומות וז"ל, "בז' אומות לענין לא תחי' כל נשמה הלך אחר הזכרים", ובד"ה נתגייירו הלך לאחר הפגום שבשניהם כתב, "לענין יוחסין וכדמפרש" עכ"ל. ומזה מבואר דאין הדבר תלוי אם הם בגיותן או בגירותין כשילדה וכשיטת התוס' הנ"ל, אלא דדוקא לענין לא תחי' כל נשמה בלבד הלך אחר הזכר, אבל בכל עניני יוחסין הולכין אחר הפגום שבשניהם, ואפי' אם הם בגיותן, וא"כ לכאורה בהא דאין מקבלין גר מעמלק, אי"ז שייך בכלל להא דלא תחי', וא"כ הולכין אחר הפגום, ואפי' אם אחד מהם בלבד הוא מזרע עמלק אין מקבלין בנם לגירות, דבפשטות ביאור דברי רש"י הוא, דהא דהולכין אחר הזכר הוא גזה"כ מיוחדת לגבי לא תחי', אבל בכל שאר דברים וכמו לעניני יחוס הולכין אחר הפגום, וא"כ בעמלקים הולכין אחר הפגום ואין מקבלין מהם, (ולשיטת רש"י ל"ק קושיית המהרי"ט בקידושין שם, שהק' אמאי צריך הדרשא דמואבי ולא מואבית להתיר רות, הא איתא בסוטה דף מז. בת עגלון בן בלק היתה, והא בלק הי' ממדין וכמו שאיתא במד"ר (פ"כ ד'), ואם באומות הולכין אחר הזכר, א"כ אפי' אי נשא בלק או עגלון מואבית, רות מדינית היתה, ולפי' רש"י בוודאי ל"ק כלל, דלא אמרינן הולכין אחר הזכר אלא לגבי לא תחי' וכהנ"ל).

אבל באמת יש לבאר דברי רש"י באופ"א קצת, דבאמת יכל ללמוד מהא דלא תחי', אלא דלענין יוחסין, דהיינו לדבר הנוגע לישראל לאחר שנתגייר בזה אמרינן שהולכין אחר הפגום, אבל בהא דאין מקבלין י"ל דאין תלוי ביוחסין בכלל, אלא דכל מי שהוא בכלל מצות מחיית עמלק, מהם אין מקבלין גרים, וזהו דרשת המד' ממלחמת ה' בעמלק מדר דר, דכל מי שיש עליו דין מלחמה והוא מצות מחיית עמלק מהם נשבע ה' שלא לקבלם, וא"כ י"ל דלענין זה שיהא בכלל האומה לגבי מצות המחיי', יכל ללמוד מובני התושבים שהולכין אחר הזכר, דאי"ז ענין יוחסין בכלל, וא"כ א"ש אף לשיטת רש"י.

ועוד נראה לתרץ לשיטת רש"י באופ"א, דהנה הרבי ר' יהונתן אייבשיץ, כתב בספרו אהבת יהונתן בהפטורה לפר' זכור בזה"ל, "נראה דשאל טעה במה שהחי' את אגג, מפני דאגג אמו היתה מן עמלק, דאמר לו שמואל כן תשכל מנשים אמך, ושאל סבר שאר אם לאו שאר הוא, וא"כ אין אגג מזרע עמלק ולכך חמל עליו, ובאמת בנכרים הלך אחר האם, אפי' ישראל שבא על הכותית הולד נכרי וק"ל עכ"ל, ודבריו לכאורה צ"ע, דלא מיביעא לשיטת התוס' ודעימי' שז"א, דהא באומות הולכין אחר הזכר, אלא אפי' לשיטת רש"י הא הולכין אחר הפגום, וא"כ עמלקי הוא ממ"נ ואפי' אם אביו בלבד הי' עמלקי, וע"כ נראה שהגאון הנ"ל למד ביאור אחר בדברי רש"י, דכל מה שהולכין אחר הפגום הוא דוקא לאחר שנתגייר, דאמר' כיון דהשתא חל עליו דין שאסור לבא בקהל הולכין אחר הפגום, אבל כל זמן שהם בגיותן הולכין אחר האם, וכמו ישראל שבא על הכותית שהולד נכרי, והא דבאומות הולכין אחר הזכר הוא דוקא לענין לא תחי' שהתם יש גזה"כ מיוחדת שהולכין אחר הזכר, וא"כ א"ש בני בניו של המן, דכיון דבגיותן הכל הולכין אחר האם, י"ל שבן המן נשא אשה מאומה אחרת וא"כ בנה ל"ה עמלקי, ואע"פ שלאחר שנתגייר הולכין אחר הפגום ועמלקי הוא, י"ל שאין מניעה שיהא גר עמלקי אלא שאין מקבלין, וכיון שבשעת קבלה ל"ה עמלקי מקבלין ומקבלין, ועוד י"ל דכיון שלאחר שנתגייר אין נ"מ לדינא אם הוי עמלקי או לאו, דהא אינו אסור לבא בקהל, אין הולכין אחר הפגום כלל ודוק, ולפי"ז א"ש נמי לשון מבני בניו, ולא צריך לדחוק כמוש"כ הגליוני הש"ס דלאו דוקא הוא.

ולפי"ז א"ש הא דהרג דוד את הגר העמלקי, שאיתא במכילתא הנ"ל שהוי משום שהי' גר עמלקי, וכיון דאין מקבלין גרים מעמלק הוי עמלקי ובכלל מצות מחיי' הוא, וכבר תמחו כל המפרשים, דמבואר בקרא דהוא משום שהרג שאול, ולפי הנ"ל י"ל, שדוד ידע שאמו בלבד היתה עמלקי, וא"כ שמא אין להרגו וכמו שסבר שאול דשאר אם אינו שאר, אבל כיון דהרג שאול, והטעם ששאל הי' חייב מיתה הוא משום שלא הרג אגג (כמבואר בשמואל א' פרק כח פסוק י"ח וי"ט), א"כ ע"כ הגר עמלקי סבר דהולכין אחר האם, וא"כ הי' לו לשאל ליהרג את אגג ולכך הרגו, וא"כ הוא נמי הוי עמלקי, ולא הוי גר בכלל דאין מקבלין גרים מעמלק,

וממילא יש בו מצות מחיית עמלק ומשו"ז הרגו, שמהודאת פיו שהרג שאול מבואר שהוא סבר שהולכין אחר האם וממילא חייב מיתה, וע"ז כוון דוד באמרו (שמואל ב' פ"א פסוק ט"ז), "דמך על ראשיך כי פך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה'", אלא דלכאורה ז"א, דהא פסוק מלא הוא (שם פסוק י"ג), "ויאמר לו דוד אל הנער אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי", ומזה מבואר שאביו עמלקי ה' ולא אמו בלבד, ושמה י"ל דבאמת בפסוק ח' כבר שאל דוד "מי אתה", ויאמר עליו "עמלקי אנכי", וא"כ מפני מה שאל דוד אותו פעם שני', וכבר עמד בזה המפרשים עיי"ש, אבל להנ"ל י"ל ששאלתו ה' "אי מזה באת", והוא דמאיזה צד עמלקי הוא, מאביו או מאמו, וא"כ עכשיו ששאל אותו זה, הוא הבין שרצה להרגו, וכיון שהוא סבר שהולכין אחר האם וכהנ"ל, הוא אמר שהוא בן איש גר עמלקי, והוא שדוקא אביו עמלקי הוא, אבל דוד ידע האמת שאמו גרידא עמלקית היא, אלא דעד כאן ה' נסתפק דשמה מטעם אחר הרג הגר את שאול, אבל עכשיו שהוא משקר לומר שדוקא אביו ה' עמלקי, ע"כ הוא סבר שהולכין אחר האם, ומטעם זה הרג שאול, וא"כ הוא נמי עמלקי הוא, וממילא (פסוק ט"ו) "ויכהו וימת וגו' ויאמר דמך על ראשך כי פך ענה בך".

ואם כנים הדברים, יש לבאר שיטת דואג ביבמות דף עז: שסבר דאין היתר של מואבי ולא מואבית, ודוד דאתי מרות המואבי הוי אסור לבא בקהל, וכבר תמהו עליו המהרש"א שם, דא"כ מהו סברת בועז להתיר וע"כ דרש מואבי ולא מואבית, ות"י ע"פ הרמב"ן בפר' וישב שכתב שיבום ה' נוהג אז בקרובים, וא"כ ה"נ ה' רות בכלל מצות יבום ואתי העשה דיבום ודוחה הל"ת דמואבי, ובזמניהם עדיין לא גזרו ביאה ראשונה אטו ביאה שני', עכת"ד. ודבריו תמוהין דהא שיבום ה' בקרובים ה' דוקא קודם מ"ת, ואפי' א"ת שלאחר מ"ת שהי' מנהג כזה, מהכ"ת שיהא דוחה ל"ת, וכבר עמד בזה הרה"ג מאיר דן פלאצקי זצוקלל"ה, בספרו הגדול כלי חמדה בפר' וישב עיי"ש.

אבל ע"פ הנ"ל יש לבאר סברת דואג באופ"א, דהא איתא בפסיקתא רבתי, שהגר העמלקי ה' דואג, (ועי' ברש"י בשמואל שם שהביא מד' זה וכתב שאין המדרש הזה מיושב על לבי), והנה לשיטת רש"י לפי מהלך זה נראה, דכל זה שהולכין אחר הפגום לאחר שנתגיירה הוא דוקא לגבי האב והאם של הגר, שאם אחד משניהם ה' פגום אזלי בתרייהו, אבל לדעת אם אביו או אמו ה' פגום, בזה אזלי בתר חק הנכרים, וא"כ הא בלק ה' ממדין, וי"ל שהוא נשא מואבית וכמוש"כ המהרי"ט הנ"ל, וא"כ אם בנו עגלון ה' מואבי או לאו תלוי אם באומות הולכין אחר הזכר או אחר האם, דאם הולכין אחר האב עגלון מדיני הוא ואם אחר האם מואבי הוא, אבל אשתו היתה ממדין או משאר אומות, וא"כ לאחר שנתגיירה רות ועכשיו הולכין אחר הפגום, הוי מואבית דוקא אם באומות הולכין אחר האם, דאז ה' אביו של רות מואבי, ועל כן סבר דואג שבועז סבר ששאר אם לאו שאר ובאומות הולכין אחר הזכר, וא"כ עגלון מדיני ה' ורות ל"ה מואבית כלל, ולא צריך לדרוש מואבי ולא מואבית בכלל, וכמוש"כ ר' יהונתן בשיטת שאול.

אך דואג סבר דבועז טעה דהא אמר שמואל שצריך להמית אגג, וע"כ שבאומות הולכין אחר האם, ממילא לאח"ז בפרק י"ז (פסוק כ"ו) שאמר שאול, "שאל אתה בן מי זה העלם", דאמרין שם ביבמות שזהו השו"ט בין דואג ועמשא, אי דרשינן מואבי ולא מואבית אי לאו, הא כבר פסקין שהולכין אחר האם, ואין ראי' מבוועז דהוא סבר שהולכין אחר האב כשאל וכבר אמר ה' ביד שמואל להיפוך, וא"כ דואג הולך לשיטתו שהולכין אחר האם, ולפיכך הרג שאול וממילא הרגו דוד וכהנ"ל.

ואגב ארשום דבר נחמד בענין זה ששמעתי ממר"ר הגאון הר' אברהם דוב הלוי ברומברג שליט"א, דהנה כתב רש"י ברות (פ"ד פסוק א'), "אלמוני, שהי' אלמן מדברי תורה, שהי' לו לדרוש מואבי ולא מואבית, והוא אמר פן אשחית את נחלתי" ע"כ, והק' המהרש"א הנ"ל, דצ"ב במה נחלקו, ועוד דא"ת שהוא לא דרש מואבי ולא מואבית, א"כ אסור אפי' לו ואמאי לא חש אלא לזרעו, והוא תי' כמו הנ"ל ועדיין תק' עליו כהנ"ל, ועל כן נראה לתרץ באופ"א, דהנה חקר ר' שמואל ביבמות, מהו הטעם שבן עמונית בגיורת הוי עמוני ואסור לבא בקהל, ובן עמונית בגיורתה מותר לבא בקהל, שמא הוא משום שלאחר שנתגיירה אין לה שם עמונית, וא"כ בנה ל"ה עמוני, א"נ עדיין יש לה שם עמונית, אלא דהא דהולכין אחר הפגום הוא דוקא היכא שהפגום אסור

לבא עלי' והיא עצמה פגום, אבל הכא שעמונית מותר אין הולכין אחר הפגום, ועיי"ש שיש נ"מ בזה, ונראה שבזה תלוי מח' ר' יהודה ור' שמעון ביבמות דף עח. "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דברי ר' יהודה, ר"ש אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם", שלכאורה צ"ב במאי פליגי, ולהנ"ל י"ל דר"י שדרש ממואבי, הדרשה הוא שאין לה שם מואבית כלל, משא"כ דרשת ר"ש הוא דוקא לגבי האיסור שאין לה איסור לבא בקהל אבל שם עמונית עדיין יש לה, וא"כ י"ל דהא שכתב רש"י שלא דרש מואבי ולא מואבית, הוא שלא דרש מפסוק זה אלא דרש מעל דבר אשר לא קדמו וכו' ש, וא"כ אע"פ שמותרת לבא בקהל שם מואבית עדיין יש לה, והוא סבר דהא דהולכין אחר הפגום לא תלי אם היא אסורה אי לאו, אלא תלוי בשמה דכיון שיש לה שם עמונית פגומה היא והולכין אחרי' אף בלי איסור קהל, וא"כ זרעו אסורה אע"פ שהיא מותרת, וממילא לא חייש אלא לזרעו ואמר פן אשחית את נחלתו, אבל בועז דרש מואבי ולא מואבית וכו', וא"כ אין לה שם מואבית, ואפי' זרעה מותר לבא בקהל, ודפח"ח:

סימן ד'

השלמת האומות

הרחיד"א בספרו עין זוכר מערכת גרים תי' בזה"ל, "ועלה על דעתי לומר דהמכלתא לא תחלוק במציאות, ואית לה מבני בניו של המן למדו תורה, והענין כמ"ש הר"מ פ"ו דמלכים (הל' ד'), דאם קבל עמלק ז' מצות והשלים מניחן אותו, וכתב מרן בכס"מ, דכיון דקבל עליו ז' מצות אינו עמלק והרי הוא כבני נח הכשרים ע"ש, ואפשר דכך סבר ר"א דמכלתא, דאם קבל איזה מעמלק ז' מצות הרי הוא כבני נח הכשרים ולא מיקרי עמלק, ואח"כ דקבל ז' מצות ונחשב כב"נ דינו כשאר האומות ואם רוצים להתגייר מקבלין אותו, ובהכי הוי המציאות שנתגיירו מבני המן ולמדו תורה, ומה דקאמר במכלתא היינו בבא להתגייר תכף בלי קבלת ז' מצות ברישא" עכ"ל.

והוא דלשיטת הרמב"ם (שם הל' א) שלהשלמה צריך קבלת ז' מצות, (ומקורו כתב הרמב"ן בפר' שופטים פ"כ י', הוא מהספרי, "הא אם עשו תשובה אין נהרגים, והתשובה הוא שיקבלו עליהם הז' מצות שנצטוו ב"נ", ובפנים יפות שם הביא מספרי דרשה אחרת, "כן תעשה לכל הרחוקות, הרחוק מתורה הזאת", ופי' שאם הם רחוקים מתורה הזאת, שלא קבלו הז' מצות, אע"פ שקבלו מס ושעבוד עכ"ז תעשה להם כן), וא"כ כיון שקבלו הז' מצות, הוי גר תושב ויצא מכלל העמים, וכמוש"כ הט"ז ביו"ד סי' ב' ס"ק א' (כ"כ המשנת יעב"ץ), דהיננו דגר תושב הוי כעם בפנ"ע ולא נחשב כאיש מאומה אחרת.

אבל החיד"א הק' לפי' זה, "אמנם הנה שפתי עוד הם מדברים, עיני ראו דא"א לומר כן, דזה שכתב הרמב"ם היינו דוקא אם היו משלימים בעת ששלח יהושע וכתב להם הרוצה להשלים ישלים, וכיון שלא השגחו בו בפרק נתחייב בהריגה ואינם מקבלים מהם". ותמה אני על העיר וקדיש החיד"א, אמת דכן הוא שיטת התוס' בגיטין דף מו. ד"ה כיון שכתב, דהשלש פרוזדוגמאות ששלח יהושע להז' עממין, שאחד מהן הי' הרוצה להשלים ישלים, הי' דוקא קודם שעברו הירדן אבל משנכנסו לא הי' יכולין להשלים, וכן הוא דעת הראב"ד (כדלקמן), אבל הרמב"ם כתב להדיא שלא כזה דז"ל הרמב"ם שם הל' ה', "שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, הא' שלח להם מי שרוצה לברוח יברח וחזר ושלח מי שרוצה להשלים ישלים וחזר ושלח מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה, א"כ מפני מה הערימו יושבי גבעון, לפי ששלח להם בכלל ולא קבלו ולא ידעו משפט ישראל ודמו שאין פותחין להם לשלום" עכ"ל, והשיג עליו הראב"ד, "א"א כל זה שבוש שלא שלח להם יהושע להשלים אלא עד שלא עברו את הירדן אבל אחר מיכן אין מקבלין אותן", ופי' הכסף משנה בדברי הר"מ, שהגבעונים חשבו שמי שלא בא להשלים, בפעם ראשונה כששלח להם הז' עממין, לא יקבלו אח"כ שום אחד מהם, אבל באמת מקבלין אותם אפי' לאחר מכן, אע"פ שלא קבלו להשלים מתחלה כששלח להם יהושע, וע"ז השיג הראב"ד דהלשון עד שלא יכנסו לארץ משמע שוב אין מקבלין מהם, אבל הרמב"ם סבר דלא אמרו זה אלא לומר אימתי שלח להם, אבל בוודאי אין טעם למה ימנעו מלקבלם לאחר מיכן ע"כ פי' הכס"מ, ומבואר, דלדעת הרמב"ם אפי' אי לא השלים הז' עממין בשעה ששלח יהושע להם להשלים, אם אח"כ בא להשלים אינו בכלל לא תחי', וא"כ לדעת הר"מ שהשלמה מהני בעמלק, א"כ בעמלק נמי יכל להשלים לאח"כ וא"כ תירוצו במקומו עומדת.

עוד הק' החיד"א, "ותו למאי דאמרן אמאי דוד המלך עבד ה' הרג לגר עמלקי, והרי מסתמא לא עשו אותו גר מתחלה, רק ברישא קבל עליו ז' מצות ונעשה כב"נ הכשרים ואח"כ קבלו גרותו", ומשום ב' הקושית הללו דחה תירוצו, אבל אצלי קושיא זה נמי אינו קושיא כ"כ, ד"ל דדוד ידע בי' שלא קבלו מכבר הז' מצות, וא"כ תירוצו עדיין צריך תלמוד.

והנה, באבני נזר (באו"ח סי' תק"ח) הק' על הא דכתב הרמב"ם דמועיל השלמה בעמלק, דנהי בז' אומות מועיל השלמה, אבל בעמלק מנין שתועיל השלמה, דאיתא לגבי ז' עממין בסוטה דף לה, למען אשר ילמדו לעשות הא למדת שאם הי' חוזרין בתשובה מקבלין אותם, ורש"י שם פי' דקאי על אותן בחו"ל, והתוס' כתבו אפי' אותן בא"י אבל רק קודם שהתחילו המלחמה, וא"כ י"ל לדעת הרמב"ם שקאי אפי' על היושבים בא"י ואפי' לאחר שהתחיל המלחמה, דכל הדין של לא תחי' הוא דוקא אם לא השלימו, אבל דין זה עכ"פ נלמד מהפסוק של למען אשר לא ילמדו, אבל בעמלק, דליכא קרא מהכ"ת שהועיל השלמה, וא"א ללמוד זה מזה, דהא טעמא דז' אומות נהרגין הוא כדי שלא ילמדו לעשות כמוכם, אבל עמלק טעמא אחרינא הוא משום ויבא עמלק, וא"כ מנלן דמהני השלמה.

ותי' דשניא ז' עממין מעמלק, דבז' עממין הם חוטאין בעצמם ועושין כל התועבות וממילא חייב מיתה, וא"כ ה"א שלא תועיל תשובה, וקמ"ל שיועילו, משא"כ עמלק הם נענשין בעון אבותם, ואע"פ דכתיב ובנים לא ימותו על אבות, הא אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וכמו שמצינו בהמן, ובזה כתיב פקד עון אבות על בנים, אבל אם עשו תשובה וקבלו הז' מצות אין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וא"כ אין נענשין בעון אבותיהם.

ובזה תי' האבנ"ז מה שיש להקשות על הרמב"ם ממכלתא דידן, דאם אין מקבלין גרים ומשו"ז עדיין איתא במחיי', א"כ כ"ש כשקבלו עליהם הז' מצות בלבד עדיין איתא במחיי', וע"ז תי' ע"פ מה שאיתא בתדב"א פרק כ"ד, שצוה אליפז לעמלק בנו דעוה"ב אינו מתוקן אלא לישראל, לכן סייע אותם בחפירת בורות כדי לשתות הן ומקניהן והכן להם דרכים ותזכה עוה"ב עמהם, כיון ששמע רשומו של דבר מיד נעשה שונא לישראל ע"כ, ומבואר מזה ששורש חטאת עמלק הוא שלא רצה להיות נכנע לישראל, וא"כ אפי' נתגייר א"ז הוכחה שרוצה להכניע עצמו לישראל, שהרי הוא ישראל בעצמו ואינו צריך להיות נכנע בכלל, וא"כ אפי' נתגייר, א"ז הוכחה שאינו בכלל אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ועדיין בכלל מחיי', משא"כ בהשלמה שצריך לקבל עליו מסים ושעבוד שיהיו נבזים ושפלים, א"כ נתרצה להיות נכנע, וא"כ ל"ה אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם עכתו"ד.

ולפי"ז אין מקום לדברי החיד"א הנ"ל, דאף א"ת דכשמקבל עליו הז' מצות אינו במחיי', דהא אין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, אבל אם בא להתגייר אח"כ, א"כ שוב אין הוכחה שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, דהא שמא מטעם זה בא להתגייר, ובוודאי גר תושב שחזר ועבר אינו בכלל הגירי תושבים בכלל, וא"כ השתא שלא רצה להיות נכנע, הם אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וא"כ אין מקבלין מהם:

סימן ה' בשעת מלוכה

עוד נ"ל לתרץ באופ"א דהנה איתא בסנהד' (דף כ:), תניא ר' יוסי אומר ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ואינו יודע איזה מהן תחלה, כשהוא אומר כי יד על כס י' מלחמה לה' בעמלק מדר דר, הוי אומר להעמיד להם מלך תחלה ואין כסא אלא מלך ע"כ, וברש"י שם ד"ה שלש מצוות כתב להכי נקט שלש אלו שהן תלויות זו בזו לעשותן כסדרן, ומזה משמע דדוקא היכא שיש מלך יש מצות מחיית עמלק.

וביראים סי' קל"ה הביא הגמ' הנ"ל וכתב בזה"ל, למדנו מכאן שמצוה למחות זכר עמלק מוטלת על המלך ולא על שאר העם, וזה פי' המקרא כי יד על כס י' דהיננו מלכות אז תתקיים מלחמה לה' בעמלק, עכ"ל. ומזה משמע דכל המצוה על המלך לבד היא מוטלת, וכן ברמב"ן פרשת בשלח (פרק יז, טז), "והענין כי כאשר הי' מלך בישראל יושב על כסא ה' ילחם בעמלק וכו' כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו", אבל הגר"פ בביאורו לסה"מ לרס"ג פרשה ס"א פי', דבוודאי לא על המלך בלבד כוונתם, אלא על המלך וכל עמו, שבלא העם אין בידו לעשות מלחמה, וכן נראה מלשון הרשב"ם בבשלח שם, "כשתהי' יד וחוזק על כסא ה' שזהו כסא מלכי ישראל אז תהי' מלחמה לעמלק".

ובתועפת ראם על היראים כתב, שכן הוא דעת הסמ"ג בל"ת רכ"ו שכתב, ש"מצוה זו אינה נוהגת עד ימות המשיח לאחר כיבוש הארץ, שנ' והי' בהניח ה' אלקיך לך מכל איוביך מסביב בארץ אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק", ע"כ. וכתב ע"ז הרדב"ז (פ"ה מהל' מלכים הל' ה') "פרשת שמואל ושואל הויא תיובתי", ופי' התועפת ראם דבוודאי אין כוונת הסמ"ג שכל המצוה לא נתנה אלא לימות המשיח, אלא דר"ל דבה"ז שאין לנו מלך אין מצוה עד ימות המשיח, והא כתב הסמ"ג שם נצטוו ישראל למחות את זכר עמלק, ומבואר שהוי מצוה על כל ישראל ולא על המלך בלבד, וא"כ מצינו שיטה זו, דהוי מצוה על כל ישראל בשעת מלוכה, מבואר בהסמ"ג, אבל באמת יש לעיין אם זהו כוונתו, דהא הביא הפסוק דוהי' בהניח ה' וגו' ומשמע שיש לו דרשה מיוחדת דדוקא היכא שיש מנוחה מכל העמים מסביב יש מצוה של מחי' אלא דא"כ עדיין תק' משאול וצ"ע.

ומכל הנ"ל מבואר שאין מצות מחיית עמלק נוהגת אלא כשיש מלך לישראל, וממילא י"ל דכל הדין דאין מקבלין גרים מעמלק הוא דוקא בזמן שנוהגת מצות מחיית עמלק, דהיכא שיש כי יד על כס י', דהיננו שיהא כסא מלכי ישראל קיים, אז מלחמה לה' בעמלק מדר דר, דמזה דרש דאין מקבלין אותן, אבל בזמן שאין מלך אין מניעה לקבל גרים מעמלק, וא"כ בזמן המן הרשע שלא הי' לישראל מלך, אז יכול בניו להתגייר.

משא"כ בהגר העמלקי י"ל שנתגייר בזמן שאול, ובשעת מלוכה אין מקבלין, וממילא הרגו דוד, אבל נ"ל דיש לבאר הא דהרגו באופ"א, ע"פ הדרך שכתבתי בסי' ב', שלא תק' מהא דמבואר בקרא שהריגת הגר הי' משום שהרג שאול, והוא דבההקדמה לשו"ת עונג יו"ט כתב לבאר מה שהחי' שאול את אגג, שבאמת כל השו"ט בהפסוקים שם תמוה, דנראה ששאול סבר שהוא קיים את דבר ה' להכרית העמלקים, ופי' דכיון שכל מצות מחיית עמלק הוא דוקא בשעת מלוכה וכהנ"ל, שאול מצד חמלתו על אגג מחל על המלוכה, וזהו הביאור במאמר שאול כי יראתי את העם ואשמע בקולם, שבפשוטו לא מובן מה טענה היא זו, והשתא א"ש דהתנן בהריות (דף י.) איזהו נשיא זה מלך שנ' מכל מצות ה' אלקיו שאין על גביו אלא ה' אלקיו ע"כ, וא"כ כיון ששאול ירא מהעם א"כ אין לו דין מלך בכלל, וממילא אין חיוב מחיית עמלק, ועפ"ז ביאר הפסוקים באופן נפלא עיי"ש, וא"כ י"ל שבאמת הגר עמלקי התגייר שלא בשעת מלוכה וא"כ הי' גר וכהנ"ל, אבל כיון שאמר שהרג שאול, והטעם הי' מפני שלא הרג שאול את אגג כנ"ל בסי' ב', ע"כ הוא סבר שאפי' שלא בשעת מלוכה יש דין מחיית עמלק וכשיטת שאר ראשונים, וא"כ גירותו

ל"ה גירות והוי עמלקי, ולכך הרגו דוד שע"פ הודאת פיו שהרג שאול, מוכח שאין גירותו גירות, וזהו מה שאמר דוד כי פ"ך ענה בכ' לאמר אנכי מתתי את משיח ה'.

ו"ל דכן הוא שיטת הרמב"ם, שבסוף העשין בסה"מ כתב דמצות מחיית עמלק הוא מצוה המוטלת על הציבור, ועי' בהגרי"פ הנ"ל שהביא דברי הרמב"ם אלו וכתב ששיטתו הוא כמו הנ"ל שאין מצוה אלא בזמן שיש מלך, ולא חילק בין שיטת הרמב"ם ובין כל הני דלעיל, וא"כ י"ל דלכך השמיט הרמב"ם דין זה דאין מקבלין, דהא בזה"ז אין נוהגת דאין כאן מלך, ולימות המשיח הא שעת גדלות ישראל הוא כמו ימי שלמה המלך, וכבר כתב הרמב"ם בפ"ג מהל' א"ב הל' ט"ו, לפיכך לא קבלו ב"ד גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה וכו' ובימי שלמה שמא בשביל המלכות והטובה הגדולה שהיו בה ישראל חזרו עכ"ל, וא"כ בימות המשיח, שאין ימי גדלות ישראל כמוהם, אין מקבלין גרים משום אומה ולא בלבד מעמלק, וא"כ לא נוגע למעשה, וכמו שאיתא ביבמות דף כד: ת"ר אין מקבלין גרים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, ומבואר שתלוי זה בזה, וא"כ כיון שהביא הר"מ שבימי דוד ושלמה לא קבלו, בימות המשיח נמי, וא"כ שוב אין צורך להביא הא דאין מקבלין גרים מעמלק:

סימן ו'

וכל זה איננו שוה לי

הכל"ח בפר' שופטים אות ו' תי' בזה"ל, "מבואר בדברי חז"ל (מגילה טו.) דהמן הי' עבדו של מרדכי, ומסתמא עשה מרדכי כדת כשקנאו שמל אותו לשם עבדות, ועל כרחק הרי הוא כישראל ונפקע ממנו יחס עמלק, וא"כ הרי אינו כלל מזרע עמלק, ודוחק לומר דלא הניח למול ולטבול את עצמו דא"כ מרדכי לא הי' מחזיקו, ובאמת נראה דגם דעת הירושלמי דהמן הי' לו דין עבד גמור, דעל פי זה מובן בפשטות דברי הירושלמי ביבמות פרק כיצד ה"ו, דמקשי מהא דקרי לי' להמן בן המדתא, וכי בן המדתא הי', ובמפורשים נדחקו דמנא לי' דלא הי' בן המדתא, ולהנ"ל י"ל דהקושיא היא דהרי בעבד כ"ע מודים שאין לו חייס, ואיך קרי לי' בן המדתא, וע"כ דרך הקרא לדבר כלשון בנ"א אע"ג דאין לו חייס בעצם וכו', ולפ"ז י"ל הא דאמרו חז"ל דמבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק א"ש וכו', דשאני בני המן כיון דהמן הי' עבד הרי הבנים לא היו מתיחסים אחריו כלל וא"כ לא היו מזרע עמלק כלל ושפיר קבלו אותם להתגייר עכ"ל.

והנה הא דהביא ממגילה, איתא ביתר ביאור בילקוט שמעוני באסתר סי' תתרנו, "אמר ר' אלעזר א"ר חנינא מאי דכתיב וכל זה איננו שוה לי, מלמד שכל בית גנזיו של המן הרשע הי' חקוקים על לבו ובשעה שהוא רואה את מרדכי אומר כל זה איננו שוה לי, וכי משום דרואה למרדכי יושב בשער המלך אומר כל זה איננו שוה לי, כדר' חסדא דאמר ר' חסדא זה בא בפרוזבולי (רש"י-מרדכי בא בטענת עושר) וזה בא בפרוזבוטי (והמן בא בטענת עוני), פעם אחת נתן המלך ממון ושגרם בראשי גייסות לכבוש את המדינות, נטל המן ממון שלו ואכלו ולא נשתייר לו ממון, כשבא להוציא על בעלי מלחמה לא הי' בידו כלום, אבל מרדכי חצי של ממון הי' בידו, בא המן אצל מרדכי אמר לו הלויני ממון זה שבידך, אמר לו אין אני מלוך אלא א"כ תמכור נפשך לעבד לי, קבל על נפשו והלוהו וכתב לו, הרי המן עבדו של מרדכי זבין נפשי' בטלמי דנהמא (שמכר המן את עצמו למרדכי בככר לחם), היננו דאמר לי' מרדכי להמן, עבדא דקנה נכסי עבדא דמאן נכסי דמאן" ע"כ, ומזה נראה שהי' לו קנין הגוף דאם ל"ה אלא למעשה ידיו, וכפועל בעלמא, לא אמרינן מה שקנה עבד קנה רבו.

ובספר מנות הלוי הנ"ל עה"פ וכל זה איננו שוה לי, הביא לשון השטר של המן מתוספתא דתרגום וז"ל, "אנא המן בר המדתא דמזרעית אגג שדר יתי' מלכא אחשוורש וכו' ולא יכלית למיפק מן תחות ידיו עד דאזדבנית לי' לעבדא, ואי מעכבנא מלהיו לי' עבדא או דילמא לית אנא מודה דאנא עבדי' או דלמא מסרב אנא למיפלח לי' יומא חד בשבתא כל ימי חיי ובני ובני בני עד סוף כל יומיא וכו', יתנסח אע (יקצץ אילן) מן ביתי וזקוף יתמחי עלוהי (ותליתי עלי), וקבלית אנא המן בר המדתא דמזרעית אגג למיהיו עבד פלח למרדכי יהודא ככל מה דכתיב באיגרתא הדא ברעותי ובצביון נפשי", ומזה נמי מבואר שהיו עבד גמור, דהא פועל בעלמא א"א לחייב בניו.

אבל באמת דבר זה, שהי' להמן דין ישראל וחייב במצות כאשה, קשה להולמו, והפסוקים והמדרשים בפשטות מורה שלא כזה, והרב כל"ח בעצמו הק' לפ"ז דא"כ ל"ה קיום מצות מחיית עמלק בהריגת המן, ואיתא במכלתא שם להדיא מחה תמחה זה המן, וכן נראה מכל המפרשים שהי' קיום במצוה זו, וע"כ נראה שבוודאי אין לו דין ישראל בכלל ואע"פ שיש קנין הגוף.

והוא דהא המן מכר את עצמו וכמו שמבואר במדרשים הנ"ל, ואיתא ביבמות דף מו. "הלוקח עבד מן העכו"ם וקדם וטבל לשם בן חורין קנה עצמו בן חורין, מאי טעמא עובד כוכבים גופא לא קני לי', מאי דקני לי' הוא דמקני לישראל, וכיון דקדם וטבל לשם בן חורין אפקעין לשעבודי' וכו', א"ר אויא לא שנו אלא בלוקח מן העכו"ם אבל עכו"ם גופי' קני" ע"כ, הא מבואר דהיכא שלקח מן העכו"ם לא קנה גופו של העבד עד המילה וטבילה, אבל היכא שמכר עצמו קנה את גופו אפי' בלי שום מילה וטבילה,

וא"כ יש בו דין של מה שקנה עבד קנה רבו, אע"פ שיש לו דין גמור וכמבואר במנ"ח מצוה שמ"ז אות ב' וג', ואע"פ דפריך ר' אחא ביבמות שם "אימא בכספא וטבילה" (והוא דאפי' במכר את עצמו לא קנה גופו עד הטבילה), והגמ' הניחו בקשיא, עכ"ז המח' ביו"ד סי' רס"ז פסק כוותי' דרב אויא, ובכס"מ ריש פ"ט מהל' עבדים כתב דכ"כ הריף והרמב"ם.

וא"כ המן שמכר את עצמו יש לו דין גמור אע"פ שיש למרדכי קנין הגוף בו, ומה שהק' הכל"ח "ודוחק לומר דלא הניח למול ולטבול את עצמו דא"כ מרדכי לא הי' מחזיקו", וכוונתו דהא איתא ביבמות דף מח: "הלוקח עבד מן העכו"ם ולא רצה למול מגלגלין עמו עד י"ב חודש לא מל חוזר ומוכרו", וכן פסק הרמב"ם בפ"ח מהל' עבדים הל' י"ב. אך באמת איתא שם קודם לזה, "ת"ר מקיימין עבדים שאינם מלין דברי ר' ישמעאל, ר"ע אמר אין מקיימין", וא"כ י"ל דמרדכי סבר כר' ישמעאל דמקיימין ומשום הכא הי' מחזיקו אע"פ שלא מל, א"נ י"ל ע"פ מה שאיתא שם, "שלח רבין משמי' דר' אילעאי וכל רבותי אמרו לי משמו איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו ע"מ שלא למולו", ואוקמי' הגמ' אפי' כר"ע וכן פסק הר"מ שם, וא"כ י"ל דהכא התנה עמו שלא למול, אלא דזה דוחק דבהמדרש הנ"ל הביא כל ההשתלשלות הדברים ולא הביא שיש תנאי כזה בכלל.

וע"כ נראה בשיטת מרדכי הצדיק ע"פ כל הנ"ל, דבאמת סבר כר"ע דאין מקיימין, וסבר טעמא דמילתא היא כמוש"כ הריב"ן (הובא בתוס' שם ד"ה אין מקיימין) שלא ינסך יינו, אלא דכיון דאסור לקבל גרים מעמלק, וכמו שאיתא במכלתא דידן, א"כ אסור נמי לעשות אותו עבד שיש לו דין ישראל, ממילא לא מל אותו, אלא דא"כ יש חשש של יין נסך, וי"ל דלכך העבדות ל"ה אלא שיעבוד אותו פעם א' בשבוע, וכמו שאיתא בנוסח השטר הנ"ל "דלמא מסרב אנא למיפלח לי' יומא חד בשבתא", וכן בילקוט מעם לועז כשהביא מד' זה כתב, "שאמר לו מרדכי אם אתה מסכים למכור עצמך לי לעבד שתעבוד אותי תמיד יום אחד בשבוע וכו'" עיי"ש, ובאמת לא מובן כלל אמאי ל"ה העבדות אלא לפעם א' בשבוע, אבל ע"פ הנ"ל א"ש דאם הי' בביתו בכל יום והי' דר בו יש חשש יין נסך, אבל השתא שאינו בא כי אם פעם א' בשבוע, לא גרע מסתם פועל, דבוודאי אין דין שלא לקיימו בשביל חשש זה, אלא יזהר שלא ינסך יינו, וא"כ הנ"ל יכל לזהר ודוק.

עוד נראה לבאר איך הי' מרדכי מחזיקו באופ"א, דסבר כר"ע, אבל לא כהריב"ן, אלא כמוש"כ הר"י בתוס' שם, ד"טעמא דר' עקיבא לפי שצוה הקב"ה לאברהם למול עבדיו לכך אסור לקיים שאינם מולין" ע"כ, והוא שיש מצוה על האדון למול את עבדיו והוא חייב גמור כמו החיוב למול את בנו, והנה הרחיד"א בדברים אחרים דרוש כ"ד כתב בזה"ל, "וטעם דגזר הקב"ה שלא יקבלו גרים מעמלק אפשר לפי שהיתה המילה מאוסה בעיניו ואז"ל (הובא ברש"י פר' כי תצא פרק כה פסוק יח) שהי' חותך המילות וזורקן כלפי מעלה ואומר טול מה שבחרת, לכן מדה כנגד מדה לא יזכה להיות גר ע"י מילה, ואפשר שזה כונת הכתוב, ויזנב בך כל הנחשלים ואתה עיף ויגע ולא ירא אלקים, וה"ק ויזנב שחתך המילות כמשז"ל ואתה עיף ועי"ז ולא ירא אלקים, עמלק לא יזכה להתגייר ולהיות ירא אלקים" עכ"ל, ולפי"ז נראה לומר שכל הדין שאין מקבלין גרים מעמלק, הוא שאין מלין עמלקים, שהם מופקע מתורת מילה לגמרי, וא"כ בעבד עמלקי וכמו נידון דידן, אין מצוה בכלל על האדון למולו, שאין לו שייכות בכלל לפרשת מילה.

א"נ י"ל לפי שיטת הר"י, שלשיטתו אין הדין דאין מקיימין שצריך להיות ישראל, אלא שצריך מילה משום שיש מצוה על האדון, א"כ י"ל שהוא מל ולא טבל, ופסקינן (יבמות מו. ובר"מ הל' א"ב פ"ג הל' ו') לעולם אין גר עד שימול ויטבול, וא"כ ל"ה ישראל אע"פ שמל, ואל תק' לפי"ז, דאם תשאר גוי לעולם אינו אלא כגבנוני מהול, שאע"פ שמל הרי הוא כערל, דכבר כתב הרשב"א ביבמות דף עא. דשאני היכא שמילתו לשם יהדות עיי"ש.

ולפי כל הדרכים הנ"ל אע"פ שיש לו קנין הגוף עדיין יש לו דין גמור, ונפלה תירוצו של הכל"ח הנ"ל, אבל אפי' אם תמצי לומר שהי' עבד גמור, יש לעיין מפני מה תהא מותרת, והא כיון שיש לו דין ישראל א"כ אמאי ל"ה בגדר קבלת גרים שאין מקבלין, והנראה בזה דגדר הדין של אין מקבלין הוא דכיון שישראל הם מועלין מכל האומות, א"כ אסור לישראל לקבל מעמלק

גרים, דע"ז הרים קרנו, ויסוד הדין הוא שאסור לעשות שום דבר להרמת קרן עמלק, וא"כ להיות עבד שהוא דבר שפל ל"ה אסור בכלל, אבל עדיין קשה א"ת שהי' להמן דין עבד גמור, מהא דמבואר ביבמות עח: (ועי' לעיל בסי' ב' שהארכתי בדברי הגמ' שם) דבז' עממין היכא שיש דין לא תחי' אי אתה רשאי לקנותם לעבד, וא"כ ה"ה בעמלק כיון שחייב למחותו, וכן הק' העונג יו"ט בהדרוש לפר' זכור, ובשלמא א"ת שאין בו אלא קנין הגוף אבל אין לו דין ישראל כלל, י"ל דכל האיסור הוא לפקע ממנו הדין של לא תחי', שעכשיו אסור להרגו דישראל הוא, אבל בקנין הגוף בלבד אין מניעה לקנותם, אבל להכל"ח דאיירי בעבד גמור, מה יענה לקושיא זו, וע"כ נראה של"ה להמן דין ישראל אלא קנין הגוף וכהנ"ל:

סימן ז'

איסור לבא בקהל

בס' מגילת ספר לאווין קט"ו (הובא בעין זוכר להחיד"א מערכת גרים) תי' בזה"ל, "נראה דכוונת הברייתא היא שלא יקבלו אותו להתירו לבא בקהל ולישא בת ישראל, אבל אה"נ ישראל הוא לכל דבר".

ודבריו תמוהין דא"כ מהו הביאור בהלשון "אם יבאו מכל האומות שיקבלוהו ומביתו של עמלק לא יקבלוהו", דהא אי"ז אמת דהא עמוני ומואבי ואדומי ומצרי נמי אסורין לבא בקהל, ובאמת כבר הק' כן הגר"פ פערלא בביאורו להסה"מ של רס"ג ל"ת רס"ג, ואפ' דיש להדחיק שדוקא ביתו של עמלק אסורין לגמרי, וזהו דיוק הלשון ביתו, כל ביתו, דעמוני ומואבי הנקבות מותרת, וכן אדומי ומצרי הזכרים והנקבות מותרת לאחר ג' דורות, ודוקא עמלק לא יקבלוהו כלל.

אבל התמיהה העצומה בדבריו, וכן הק' החיד"א והגר"פ, דהא סיים המכלתא שמשום דין זה הרג דוד את הגר העמלקי, וא"ת שגר גמור הוא אלא שאסור לבא בקהל, איך הרגו דוד משו"ז הא ישראל גמור הוא ואינו בכלל מחיי', ושני הגאונים הנ"ל נשאו בצ"ע.

והנלענ"ד בזה דהנה בחינוך מצוה תקס"א כתב דהטעם דעמוני אסור לבא בקהל אף לאחר שנתגייר הוא, דכיון שהשחיתו והתיעבו להראות תכלית רשעם ונבלותם כמבואר בקרא "אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים", ומראה בזה רוע מזגו ותכלית פחיתותו, ואין עוד בו תקנה להכשיר את עצמו, איש כמוהו איננו ראוי להתערב בעם הקדוש יתברך, עכתו"ד.

והוא דאע"פ שלאחר שנתגייר אמרי' גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולכאורה אין לו שוב שייכות לאבותיו, כיון דהוא דבר בעיקר טבעו ומזגו, זה בוודאי לא נשתנה וממילא איש כזה א"א להתערב בעם ה', ובמצוה תקס"ב כתב שמטעם זה אסור לדרוש שלומם, ועי' במנ"ח אות ב' דאפי' לאחר שנתגייירו אסור, וזה כהנ"ל דכין שהם רע בעצם אפי' לאחר שנתגייירו לא נשתנה, וממילא אסור לדרוש שלומם ולבוא בקהל.

והנה במצוה תר"ג כתב החינוך שיסוד מצוה זכירת עמלק הוא משום שכל המיצר לישראל שנוי להקב"ה, ובתור"ד כתב שמזה הטעם מצווין אנו למחות זכרם, ואם זהו הטעם שאינו אלא משום מעשה שעשו אבותיו, א"כ לאחר שנתגייר שוב אין לו שייכות למעשה זו דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אבל א"ת שלאחר שנתגייר עדיין אסור לבא בקהל, על כרחך צ"ל שכל איש מעמלק רע בטבעם, וביאור הדבר הוא, דהא הם לחמו בישראל בשעה שכל האומות יראין ללחום בהם, וכמו שאמרו רז"ל משל לאמבטי' הרותחת, ואין זה אלא משום שכל טבעם מתנגד לישראל בכל כחם, ואפ' להרחיב הביאור ע"פ מה שאמר דודי זקני הרה"ג מוהר"ר גדלי' צוקלל"ה (נרשם בהספר הקדוש אור גדליהו בדרוש לפורים), שכל יסוד של עמלק הוא מקרה, שאין להם מציאות בעצם וכל מציאותו הוא מציאות של שקר, ומטעם זה איתא במחיי', וא"כ הוא דבר בעצם טבעם ואפי' לאחר שנתגייירו נשאר זה, וע"כ אפי' לאחר שנתגייירו יש חיוב מחיי' עליו, ואל תתמה דאיך שייך זה אם היא ישראל גמור, דמ"ש מהא דלא דרשינן שלומם דאסור לעשות עמהם כל דין של גמילות חסדים אע"פ שישראל גמור הוא, וה"נ כיון דעמלק רע בטבעם עדיין בכלל מחיי' הם.

ואם כנים הדברים א"ש דברי הר"ב מגילת ספר בהמכלתא, דוד סבר שאין להרגו דהא גר הוא ואינו בכלל מחיי', אבל "נזכר באותה שעה מה שנאמר למשה רבנו", דאפי' לאחר שנתגיירו אסור לבא בקהל, וע"כ שהם רע בטבעם כנ"ל, וא"כ בכלל מחיית עמלק ולכך הרגו.

אלא לפי"ז צ"ע דמבואר בקרא שסיבת הריגתו הוא משום שהרג שאול, ואין לתרץ כהמשך חכמה והמהר"ח ז' סנ"י (המובא בסימן א'), שמשום שאין מקבלין גרים דין ב"נ יש לו וב"נ נהרג בהודאת פיו, דלהנ"ל ישראל הוא, וע"כ נ"ל שדוד המלך ע"ה הוכיח שבטבעו עדיין רע הוא אע"פ שנתגייר, כמו שאמר "איך לא יראת לשחת את משיח ה'", וכן כשהרגו אמר "דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה'", דלכאורה יש לעיין אמאי הדגיש שהי' משיח ה', ולהנ"ל א"ש דרצה דוד להביא ראי' שהוא עדיין רע בטבעו ובכלל מחיי', דכל יסודו הוא מקרה כמוש"כ בשם דודי זקני, והוא מהא שהרג את משיח ה', דהא אין דבר המורה על השגחת השי"ת יותר ממינוי איש א' להיות מלך מהקב"ה עצמו, וא"כ כיון שהרגו מוכח שכל יסודו מקרה בהתנגדות גמורה להשגחה, אבל בפשטות י"ל דמהא שלא ירא להרוג שאול מלך ישראל, שהוא דבר שהי' לו לחרוד חרדה גדולה, ע"כ הוא בהתנגדות גמורה לישראל, וכמו שביארנו לעיל דעמלק שמוכח שהם רע בטבעם מהא שלא ירא ללחום בישראל, וע"כ דוד הביא ראי' שהנער העמלקי הזה עדיין בכלל האומה הגרועה הזאת ואיתא במחיי'.

ואפ' ששני טעמים הללו הוא השני דברים שאמר דוד המלך ע"ה, "איך לא יראת לשחת את משיח ה'", הוא בפשוטו מהא דלא ירא מוכח שהוא בהתנגדות לישראל, אלא הוסיף דוד ביאור לדבריו שכל יסודך אך מקרה כנ"ל, וזהו מאמרו "כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה'", דמהא שהתפאר בדבר שהרג את משיח ה' מוכח שלא האמין בהשגחה כלל, ולא ידע אלא מהסדר מקרה שבעולם, רחמנא לישתזבן מהאי דעתא:

ברוך רחמנא דסייען

קונטרס

דברי תנחומין

"אמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמי' דרב תנחום, נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה ומבוי, ואמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמי' דרב תנחום, מאי דכתיב (פר' וישב לז,כד) והבור רק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו" (שבת דף כא:).

ולכאורה הסמיכות צריך ביאור, דאיך שייך הא דיש נחשים ועקרבים בהבור שהשליך האחים יוסף לתוכה, להא דנר חנוכה פסולה למעלה מכ' אמה, ואף דיש להדחיק דכיון שרב תנחום אמרה לשניהם סמיכין אהדדי, וכן כתב רש"י בחגיגה דף ג. לגבי מימרא אחרינא של ר' תנחום עיי"ש, כבר כתב הר' שלמה גאנצפרייד בספרו אפריון "נהגו מאז לחבר ולהצמיד שני מאמרים אלו", וע"כ מנהג ישראל תורה, ואף אני אענה את חלקי.

הנה באמת יש לעיין מהו מח' יוסף והשבטים, ורש"י (שם פסוק ג) כתב "כל רעה שהי' רואה באחיו בני לאה הי' מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי", והדברים תמוהין דאיך שייך לומר על השבטי' שהם אכלו אבר מן החי, אבל בוודאי א"א לומר שיוסף הצדיק דבר שקרים, וידוע דברי הפרשת דרכים שהי' חותכים אותה בעודה מפרכסת שלב"נ אסור ולישראל שרי, ויוסף סבר שהי' להם דין ב"נ ואסור אבל השבטים סברו שיצאו מכלל ב"נ לגמרי ומותר, והדברים עתיקים.

אבל השל"ה כתב שהי' להשבטים ספר היצירה, וע"י הספר יצירה ברא בהמות, וכנהא דאיתא בסנהדרין דף סה: "רב חנינא ורב אושיעא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה ומיברו להו עיגלא תילתא ואכלי לי", וה"נ הכי עשו השבטים וא"כ ל"צ שחיטה, אלא דלפי"ז עדיין צ"ע דתהא אסור משום מראית עין, (ושו"ר שכן הביא הפרדס יוסף בשם הדרוש שמואל, ששיטת יוסף הי' שאסור משום מראית עין, וברוך שכוונתי), וע"כ צ"ל שהי' עושה אותו בחדרי חדרים, והם סברו שמראית עין מותר בחדרי חדרים, משא"כ יוסף סבר שאסור בחדרי חדרים וכדקיי"ל, והוא דחלק בתוקף דמילי דרבנן, דלהשבטים אין בה תוקף כ"כ וא"כ דוקא היכא שהדבר שגזרינן מחמת' נוגע אזלינן אבתרי', אבל היכא דלא נוגע בכלל וכמו חדרי חדרים אין לנו לנהוג כוותי', אבל יוסף סבר דכיון דגזרי רבנן יש לה תוקף והיא איסור גמורה וא"כ אפי' בנידון שלא נוגע בכלל עדיין עומד בתוקפו.

והנה בתוס' שם על הא ד"נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה" הק' דהול"ל ימעט, דהא אמרינן בסוכה (דף ב.) "מאי שנא גבי סוכה דתני פסולה ומאי שנא גבי מבוי דתני תקנתא, סוכה דאורייתא תני פסולה מבוי דרבנן תני תקנתא" ופי' התוס' "יש לומר דלשון ימעט משמע חומרא דרבנן בעלמא ופסולה משמע דאורייתא", וא"כ נר חנוכה שאינו אלא מדרבנן הול"ל ימעט ולא פסולה.

והשתא הכל א"ש דא"ר תנחום שנר חנוכה למעלה מכ' פסולה, ולכאורה יקשה כקושיית התוס' דמה שייך כאן לשון פסולה, הא חנוכה ל"ה אלא חומרא דרבנן בעלמא, וע"ז תי' הגמ' "מים אין בו אבל נחשים ועקרבים בו" ועכ"ז חזינן שלא השיך יוסף, והוא נס שלא כדרך הטבע, וע"כ שהדין עם יוסף, וכדאיתא בזה"ק כאן "דנחשים ועקרבים אי איהו צדיקא קודשא בריך הוא ירחיש לי' ניסא", (ואפשר דיש לבאר זה ביתר ביאור דהא אם הדין עם השבטים בוודאי עבר על לשון הרע, משא"כ אם הדין עם יוסף הא לתועלת היא כדי שיוכיחו אביו, ובלה"ר איתא בערכין דף טו: "כל המספר לשון הרע ראוי להכישו נחש", וא"כ מוכח מהא דלא הכישו שלא סיפר לשה"ר וא"כ הדין עמו כנ"ל, אלא דיש לעיין בזה ואכמ"ל), וא"כ כיון שנעשה נס בשבילו מוכח שלא עבר, וע"כ הדין עמו דאפי' בחדרי חדרים מראית עין אסור, והוא משום דאין דבר כ"חומרא דרבנן בעלמא", אלא דרבנן יש לה תוקף וכנ"ל, וא"כ אפי' אדרבנן שייך הלשון פסולה.

א"נ י"ל ע"פ דרך זה, דמחלוקת יוסף והאחים הי' במראית עין גופא, אם יש דין כזה או לאו, דיוסף סבר דחוששין לרואה וממילא השבטים שלא כדן עשו, או דאמרי' דכיון שאין איסור בדבר דהא נברא בספר יצירה כנ"ל, לא איכפת לן במחשבת הרוואה.

וכתבו התוס' הנ"ל לתרץ הא דאמרינן בנר חנוכה "פסולה" ולא "ימעט" אע"פ שהיא מדרבנן, דהוא משום ד"ימעט" משמע שישפילו כשהיתה מדלקת, וז"א למ"ד הדלקה עושה מצוה, ואפי' למ"ד הנחה עושה מצוה חיישין דהרואה אומר לצרכו הוא מדליקה.

וע"כ א"ש הסמיכות דקשה לי' להגמ' הא דתני פסולה עכ"פ למ"ד הנחה עושה מצוה, דהא עדיין יצא כשישפיל כשהיא דולקת, וע"ז תי' דהבור יש בו נחשים ועקרבים, וא"כ מוכח כשיטת יוסף מהא דלא נשכו כנ"ל, וא"כ חישנין לרואה, ואפי' למ"ד הנחה עושה מצוה אין להשפילו כשהיא דולק, ומטעם זה א"ר תנחום פסולה.

עוד נראה לבאר הסמיכות באופ"א, דכתב רש"י בוישב שם שיוסף הגיד לאביו נמי שהם היו חשודים על עריות, ולכאורה קשה כהנ"ל, וכתב הנחלת יעקב (מהר"ר יעקב בן ה"משאת בנימין") "נ"ל היינו שהי' מתייחדין עמהן, וזהו שאמרו בב"ר שהיו תולין עיניהם בבנות הארץ, אינהו (האחים) סבירא לי' דהתירא הוא דהא עדיין לא גזרו על היחוד, איהו (יוסף) סבירא לי' לאיסורא דהא קיימו כל התורה ואפי' ערובי תבשילין", והוא שלשית יוסף האבות קיימו אפי' מה שאמרו הרבנן, ולשית האחים דוקא קיים דברים מדאורייתא (ובאמת י"ל דכן הוא המח' באבר מן החי, כנ"ל שנחלקו במראית עין, ויסוד מח' הי' אם חיישינן למראית עין מצד דאינו אלא מדרבנן).

והנה רש"י בשבת שם כתב בד"ה סוכה מדאורייתא "קודם שנישנת המשנה נאמרה שיעורה מסיני", תני פסולה, "שייך למיתני בה לשון פסול כלומר לא נעשית כתורה וכהלכה", אבל במבוי שהיא דרבנן תני תקנתא, "דלא שייך למתני בה לשון פסול דמאן פסלה קודם שנישנת משנה זו הרי היא תחלת הוראתו ומצותו".

וע"כ א"ש דאמר ר' תנחום שני חנוכה למעלה מ' אמה פסולה, וע"ז הק' איך שייך לשון פסולה הא זו היא תחילת הוראתו, דרבנן היא ועכשיו תקנוה, וע"ז תי' דהבור יש בו נחשים ועקרבים, והוא דע"כ יוסף צודק דאל"כ אמאי הי' ניצל שלא כדרך הטבע, וא"כ האבות הי' מקיימין כל המצות דרבנן קודם מתן תורה וכשיטת יוסף, ובוודאי שייך לשון פסולה.

ובדרך זה אפשר לבאר בגוונא אחריתי, ע"פ מה ששמעתי מהבה"ח אברהם לערכער נ"י, די"ל דמח' יוסף והשבטים הי' אם יש להם דין ישראל או לא, אבל לא כהפרשת דרכים דיוסף סבר שהי' להם דין ב"נ אלא להיפוך, והוא דהא דאמרין שהי' חשודין על אבר מן החי, לאו אמה"ח ממש, אלא בבהמה שיש בו ספק אם הי' בה שחיטה כראוי, דאמרין בחולין דף ט. דפסול דבחזקת איסור קיימא, ופי' רש"י "שהרי אסור משום אבר מן החי", וא"כ זהו האבמה"ח דהכא, חזקת אבר מן החי, וא"כ יוסף סבר שהי' להם דין ישראל וצריך שחיטה, וא"כ הכא שיש בה ספק פסול משום חזקת אבמה"ח, משא"כ השבטים סבר שיש להם דין ב"נ ולא צריך שחיטה בכלל, וממילא בהמה זו כיון דמתה, אפי' אם הוא נבלה מותר, וכן בהא ד"חשודין על העריות", שהם באו על העכו"ם, דאם יש להם דין ישראל אסורה דצריך גירות, משא"כ השבטים סבר דכיון שיש להם דין ב"נ ולא שייך גירות, א"כ אין חילוק בין הם לשאר אומות ומותר, וכן הא ד"מזלזלין בבני השפחות לקרותם עבדים", הא הדין מפורש בפר' בהר (כה, מו) "ובאחיכם בני ישראל לא תרדה בהם בפרך", והוא דדוקא למי שיש להם דין ישראל יש דין של עינוי עבדים, וע"כ סבר השבטי י' דכיון שאין להם דין ישראל, אין איסור לקרותם עבדים, עכתו"ד ודפח"ח.

ועפ"ז א"ש הסמיכות דהשני מימרות, דהי' קשה להגמ' לשינא ד"מעט" הא הרי היא תחלת הוראתו כרש"י הנ"ל, וסבר דאפי' א"ת דהי' עושה אותו כבר השבטים קודם מ"ת, זה לא מהני אלא אם הי' עושה כן מדין ישראל, שהיא מדינא וא"כ כבר התחילו הוראת מצוה זה ושייך לשינא דפסולה, אבל אם הי' עושה כן מדין ב"נ, זה לא הי' מדינא, ולא התחיל בכלל ובכלל, וע"כ הק' הגמ' דמהכ"ת שהשבטים יש להם דין ישראל, דשייך לומר "פסול", וע"ז תי' דמהא דיש נחשים ועקרבים שם מוכח שהי' להם דין ישראל דאל"כ אמאי ניצל יוסף מהבור וכו"ל, דע"כ צ"ל שצדקו שיטת יוסף שהי' להם דין ישראל.

ואם כנים הדברים יש לבאר הסמיכות בחגיגה דף ג. דאיתא שם "אלקי אברהם שהי' תחלה לגרים, אמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמי' דרב תנחום, מאי דכתיב והבור רק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו", דקושיית הגמ' דמהכ"ת שהי' להם דין ישראל כדי שתאמר שאברהם הי' תחילה לגרים, (דבוודאי אם יש להם דין ב"נ לא שייך גירות, ועי' בתוס' שם ובפרשת דרכים דרוש א'), וע"ז תי' דמוכח מהא דרב תנחום וכו"ל.

ואפ' דיש לבאר לפי"ז המדרש הפליאה המפורסם על דברי ראובן כשמצא שיוסף אינו בבור "והילד איננו ואני אנה אני בא", ופי' המדרש "במעשה בלהה", וכבר דשו בי' המחברים לבאר מה ענין מכירת יוסף למעשה בלהה.

ולהנ"ל י"ל דמח' הי' בספק שחיטה שהוא בחזקת אבמה"ח, אלא דמח' הי' אי אזלינן בתר חזקה מעיקרא או לא, ואע"פ שהיא פסוק מפורשת כדאיתא בחולין דף י: דנלמד מצרעת, י"ל דהשבטים סבר דכין דצרעת אינה נוהגת עד כבישת הארץ, א"כ אין דין חזקה עד כבישת הארץ, ויוסף סבר דגילוי מלתא בעלמא הוא.

והנה יש לעיין מה הי' חטא ראובן שהחליף מיטת אביו מאהל בלהה לאהל לאה, דמהכ"ת משום שהי' יעקב אבינו שם אמש צריך להיות שם השתא, וע"כ צ"ל משום דאזלינן בתר חזקה דמיעקרא וממילא אין לחלפם, ואם כן א"ש דהא כתב רש"י "ויבא ראובן" שלא הי' שם עד כה שהי' עושה תשובה על מעשה בלהה, וע"כ אמר ראובן "אני אנה אני בא" דהיינו מהיכן אני בא, מעשיית תשובה על מעשה בלהה, אמאי הייתי צריך לעשות תשובה על מעשה בלהה, דהא אין יוסף כאן וע"כ סבר שמת, א"כ הדין עם השבטים וצ"ל דלא אזלינן בתר חזקה וא"כ אמאי עשיתי תשובה הא אין חטא כנ"ל: